

ASUTUKSEN RAKENNE ETELÄ-KARJALASSA

Pirjo Iivanainen

ASUTUKSEN RAKENNE ESIHISTORIASTA KESKIAIKAAN

Asutuksen yleispiirteitä

Suomen asuttaminen alkoi pian jääkauden jälkeen. Vanhimmat asutukseen viittaavat arkeologiset löydöt ovat ajalta 8600 vuotta ennen ajanlaskumme alkua. Asutus pysyi harvana niin kauan kuin maassa harjoitettiin vain pyyntielinkeinoja. Kivikautispohjainen pyyntikulttuuri jatkui maan itäisessä osassa huomattavasti pidempään kuin Länsi-Suomessa. Suur-Saimaan alue on todennäköisesti tarjonnut pisimpään elinmahdollisuudet metsäpeuraa hyödyntävälle, talvikyläjärjestelmään perustuvalle metsäsaamelaiskulttuurille. Monet maakunnasta löydetyt kivikautiset asuinpaikat kuuluvat maamme vanhimpiin.

Vuoksen synty vuoden 4200 eKr. tienoilla oli dramaattinen tapahtuma ja veden pinnan laskeminen vaikutti monin tavoin ihmisten elinoloihin. Runsaat asutuksen merkit hävisivät. Ihminen ei joko seurannut vetäytyvää vettä, vaan jäi vanhoille asuinpaikoille tai muutti muualle. Saimaan norppa- ja kalakanta muodostivat perustan Suur-Saimaan rannoilta tavatulle asutukselle.

Vakinaista asutusta oli harvassa ja karjalaiset asuttivat lähinnä Laatokan rantoja. Etelä-Karjalaan syntyi vakinaista asutusta 700-luvulla, mitä todistavat eräät arkeologiset löydöt alueella. Niiden mukaan tuo asutus olisi tullut Länsi-Suomesta. Asutus laajeni ja se oli kaikkein tiheintä Karjalan kannaksen pohjois- ja koillisosassa ja Laatokan pitkällä luoteisrannikolla. Asutus levisi Vuoksen vesistön ja Laatokan rannoille, sai täydennystä etelästä kannasta myöten ja Laatokan itäpuolitse. Tuottoisa eränkäynti ulottui kauaksi pohjoiseen. Ihmiset asuivat kota-asumuksissa lähellä hyviä kalastuspaikkoja.

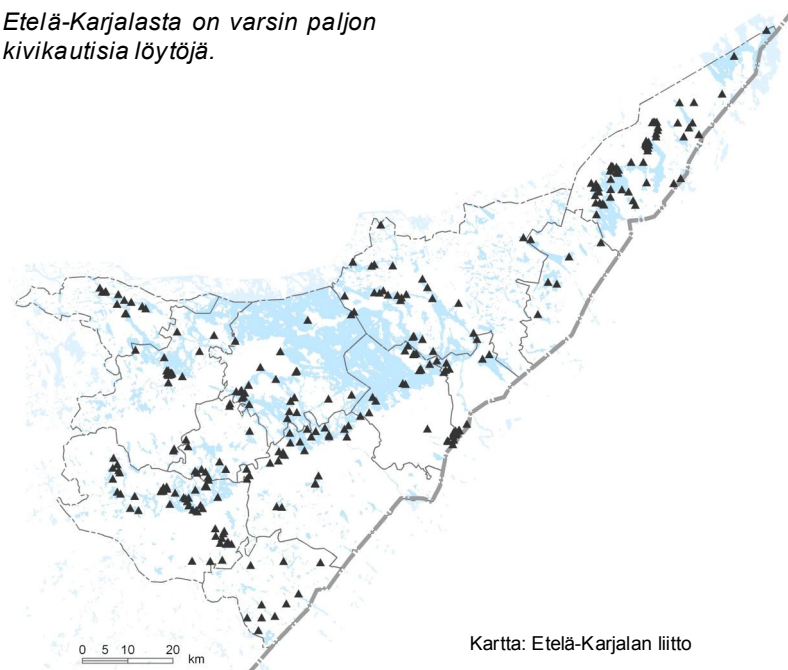
Varhaisimman pysyvän asutuksen syntyyn vaikuttivat silloiset elinkeinot eli kaukokalastus, kaukokaskien poltto ja turkisten pyynti. Asutuksen sijoittumista ohjasivat liikkumisen mahdollistavat vesireitit ja helpokulkuiset harjut. Saimaan etelärannalle ja Vuoksen laaksoon keskittyviltä kalastusretkiltä jäi aina eränkävijöitä hyvien metsästys- ja kaskimaiden liepeille.

Myös Ruotsin viikinkien (varjaagien) idänretket kulkivat Etelä-Karjalan kautta itään. Kivikaudelle tyypillisen pyyntitalouden rinnalla alettiin harjoittaa hyvin vaatimatonta maanviljelyä ja karjanhoitoa noin 3000 vuotta sitten. Keskiajan

kuluessa maatalouteen perustuva asutus vahvistui ja laajeni voimakkaasti. Rautakautiset löydöt sijaitsevat Etelä-Karjalassa usein vesien äärellä, mikä puhuu kalastuksen merkityksen puolesta. Pellot/kaskimaat ja kalavedet ovat luoneet muita alueita paremmat edellytykset asutukselle. Nykyinen asutus on muotoutunut 1500-luvulla.

Keskiajalla oli nykyisen Lappeenrannan kaupungin paikalla Lapveden markkinapaikka, jonne viipurilaiset kauppiaat tulivat syksyisin vaihtamaan tavaroita, joita sinne tuotiin sisämaasta aina Hämettä myöten. Markkinapaikka olikin syntynyt suotuisien kuljetusolosuhteiden ansiosta. Se sijoittui pohjois–etelä suuntaisten vesiteiden ja itä–länsi suuntaisten maayhteyksien risteyskohtaan Salpausselän kupeeseen.

Etelä-Karjalasta on varsin paljon kivikautisia löytöjä.

Löytöjen määrä vähenee pronssi- ja rautakaudelta. Maaperä kätkenee suojiinsa varsin paljon tietoa näistäkin ajoista, mutta sitä ei ole vielä löydetty.

Muualle Suomeen kehittyneitä kyliä ei Etelä-Karjalaan syntynyt, vaan tänne muodostui talorykelmiä, joilta puuttui länsisuomalaiselle kyläyhteiskunnalle ominainen tilusyhteys. Ne olivat asutuskasaumia, eivät taloudellisia kokonaisuuksia. Lappeen itäisen kylän talot muodostivat 1900-luvun vaihteessa poikkeuksellisen tiiviin ryhmän. Lappeen Hirvenkylä. Kuva: Etelä-Karjalan museo.

Asutuksen rakenteesta pitäjittäin

Lappeenranta – Lappee

Asutus on koko historiallisen ajan keskittynyt Imatran ja Lemin väliselle vyöhykkeelle ja sen kiistaton keskipiste on ja oli jo 1500-luvulla Lappee. Asutuksen keskittyminen juontaa juurensa varmaankin jo esihistorialliselta ajalta, sillä mistään muualta ei ole löydetty rautakautisen asutuksen merkkejä yhtä runsaasti kuin Lappeelta.

Lähinnä arkeologiset löydöt osoittavat, että pitäjän keskus on ollut alun perin Viipurista Hämeeseen johtavan tien varressa Kauskilassa. Ilmeisesti ter-
van kauppa pakotti viipurilaiset keskittämään kaupallisen toimintansa vesi-
reittien varteen ja siksi Lappeenrannan kauppapaikka syntyi Saimaan etelä-
rannalle nykyiselle linnoitusniemelle, jossa se oli ainakin vuonna 1542.
Lappeen historia on tästä lähtien ollut paljon maakunnan ainoan kaupungin
Lappeenrannan historiaa.

Etelä-Karjalan maisema- ja kulttuurialueselvitys, osa 2

Luumäki

Asuttu kyläseutu

Uuden ajan alussa eteläkarjalaisista kylistä oli jo varsin moni asuttu. Kartta perustuu Suomen 1560-luvun Suomen asutuskartastoon ja paikallishistorioihin. Se on luonteeltaan suuntaa-antava eikä vastaa välttämättä täysin todellista tilannetta. Esimerkiksi kylät ja niiden nimet eivät vastaa täysin nykyisiä ja kylien lomassa on laajoja haja-asutusvyöhykkeitä, jotka saattoivat ylittää nykyiset kuntarajat. Kaikkia niistä ei ole pystytty nimeämään.

Kartta: Etelä-Karjalan liitto
Lähde: Suomen asutus 1560-luvulla: kartasto, Helsinki 1973

Uuden ajan alussa eteläkarjalaisista kylistä oli jo varsin moni asuttu. Kartta perustuu Suomen 1560-luvun Suomen asutuskartastoon ja paikallishistorioihin. Se on luonteeltaan suuntaa-antava eikä vastaa välttämättä täysin todellista tilannetta. Esimerkiksi kylät ja niiden nimet eivät vastaa täysin nykyisiä ja kylien lomassa on laajoja haja-asutusvyöhykkeitä, jotka saattoivat ylittää nykyiset kuntarajat. Kaikkia niistä ei ole pystytty nimeämään.

Edellä kerrottuun ei sisälly koko totuus, sillä Luumäeltä tunnetaan jo 1500-luvulta sukunimi Kellersven, mikä viittaa kapakanpitäjään, ja suku tavataankin Luumäellä kievarinpitäjänä. Luumäellä on siten ollut varhaisista ajoista lähtien välittäjäasema Hämeen asutuksen ja Viipurin välillä. Luumäeltä tunnetaan pappi vuodelta 1415, mutta itsenäinen seurakunta siitä tuli vasta 1642. Ilmeisesti pitäjän edullinen asema lähellä Länsi-Suomen kiinteää asutusaluetta on johtanut siihen, että sieltä on kirjallisia lähteitä varsin varhaisilta ajoilta.

Taipalsaari

Maakunnan ytimen muodosti Lappee. Saaristopitäjä Taipalsaari kattoi kihlakunnan haja-asutuksen. Taipalsaari mainitaan kappelina vuonna 1561 ja seurakuntana 1571. Pitäjä oli alun perin laaja. Siihen kuului vuonna 1688 kappeliksi muodostettu Lemi, vuonna 1639 itsenäisenä seurakuntana mainittu Savitaipale sekä sen kappeliseurakunta Suomenniemi ja viisi kylää Joutsenosta. Pitäjän maihin on kuulunut osia Mäntyharjusta, jonka asukkaat olivat vuonna 1595 kirjatun tiedon mukaan savolaisia, hämäläisiä tai taipalelaisia.

Taipalsaaren kirkolla on laaja kalmisto, joten voi aivan hyvin uskoa, että koko seurakunnan vainajat on tuotu haudattavaksi vihittyyn maahan Taipalsaaren kirkolle, sillä vain vihittyyn maahan hautaaminen takasi taivasosuuden. Pitäjän keskeinen asema käy ilmi siitä, että nykyisestä Taipalsaaren vanhasta pappilasta on tullut kuninkaankartano jo ennen Kustaa Vaasan aikaa. Vuonna 1546 siitä tehtiin nimismiehen kartano ja vuonna 1571 pappila.

Kruunun pyrkimys ulottaa valtansa Taipalsaarelle ei päättynyt tähän, sillä vuonna 1540 Rekun herra Pärttyli Juhananpoika valtasi itselleen kartanoksi Kirvesniemen tilan. Se muodostui myöhemmin kruunun latokartanoksi, jonka vaiheita voidaan seurata 1620-luvulle asti. Sellaisena se on rinnastettava Kauskilaan ja Jääsken Niemenkartanoon. Talonpoikaisessa asutuksessa on silmiinpistävää toisaalta pellonviljelyn ja toisaalta kalastuksen vuorovaikutus. On ilmeistä, että juuri tämä on tehnyt pitäjästä naapureitaan merkittävämmän.

Lemi

Lemi sai oman kappalaisen vuonna 1688 ja itsenäinen seurakunta siitä tuli vuonna 1807. Lemin suhde emäseurakunta Taipalsaareen ei ollut ongelmaton, sillä Lemin ensimmäisen kirkon palo liitetään erimielisyyksiin, jotka koskivat Taipalsaaren kirkon rakennusvelvollisuutta.

Lemin 39 nykyisestä kylästä vain muutama mainitaan 1560-luvun tilikirjoissa, mikä on jyrkässä ristiriidassa puoli vuosisataa myöhemmin laadittujen hopeaveroluetteloiden kyläluetteloiden kanssa. Nykyisistä kylistä niissä on maininta Ahtialaa, Kuukannientä, Laakkolaa, Lavolaa ja Torviniemeä lukuun ottamatta muista kylistä. Asutus näyttää saaneen nykyiset muotonsa vasta 1600-luvun alussa.

Ylimmäinen Viipurintie Hämeenlinnasta on kulkenut Lappeen, Savitaipaleen ja Lemin poikki. Se ei näytä vaikuttaneen lemiläisten elämään kovinkaan voimakkaasti. Pitäjän rajalla Iitiässä, joka tunnetaan kievaripaikkana muun muassa Kustaa Vaasan hovikirjurin Jaakko Teitin luettelosta, on näytelty sen aikaista matkustusta valottava näytelmä. Itsensä Kustaa II Adolfei nimittäin saanut kyytiapua Taipalsaaren talonpojilta vuonna 1626. Nämä joutuivatkin maksamaan laiminlyönnistään kukin kuusi markkaa sakkoa. Maksumiehinä oli 52 talonpoikaa eli syyllisinä oli myös muita kuin Lemin talollisia.

Stolbovan rauhan (1617) aikaisessa kartassa erottuvat muun muassa Luumäen Kaipiainen (Kaipian), Lappee (Lapvestarnd) ja Uukuniemi (Uckoniemi). Kartta Kymenlaakson maakuntamuseo/Kyhika kokoelma. Alkuperäinen Ruotsin Kansallisarkisto.

Savitaipale

Savitaipaleella on ollut oma kirkko vuonna 1590, mutta kirkkoherran seurakunta sai vuonna 1639. Pitäjän alunperäinen nimi on ollut Peltoinlahti. Asutusta sen alueella on ollut jo sitä ennen, sillä Ruotsin kruunu on laatinut veroluetteloitaa aina 1540-luvulta lähtien. Nykyisin pitäjän alueelta tunnetaan 42 kylää, joista monet periytyvät jo uuden ajan alusta. Tuon ajan kylien perusteella saa sen vaikutelman, että asutus on peräisin etelämpää Lappeen Karjalasta, mikä ei ole yllättävää kun muistaa, että taipalelaiset mainittiin väestönosana tuon ajan Mäntyharjun väestössäkin.

Savitaipale on ollut tavallaan liikenteen solmukohta. Yksi Ruotsin vallan ajan valtateistä, niin sanottu Ylimmäinen Viipurintie, kulki Toista Salpausselkää pitkin ja kääntyi Savitaipaleella kohti Viipuria. Uuden ajan alussa Kymijoen ylitystä ei voitu ratkaista nykyisen Kouvolan tasalla ja siksi liikenne kulki Toista Salpausselkää pitkin. Tätä tietä ovat varmaan käyttäneet maan mahdollavat aina kuningasta myöten, mutta ainoa ylimys, jonka oleskelusta Savitaipaleella on varmaa tietoa on Gustaf Banér, joka sotajoukkoineen vietti joulua Savitapaleella ja Lemillä 1571.

Voisi olettaa, että Savitaipaleen asutuksessa on hämäläinen komponentti, koska yhteydet Hämeeseen ovat olleet hyvät. Näin ei näytä olevan asian laita, sillä kylännimistä noin neljännes on luontonimiä (esimerkiksi Savitaipale) ja toinen neljännes muinaissuomalaisia nimiä (esimerkiksi Kylliälä). Selviä länsisuomalaisia nimiä ei ole lainkaan kuten ei myöskään ortodoksisen nimiperinteen edustajia. Mielenkiintoinen nimi on Lyytikälä, joka saksalaisesta juurestaan huolimatta on ilmeisesti Viipurin välityksellä juurtunut Savitaipaleelle ja sen ympäristöön.

Näyttää siltä, että Savitaipale on luonnollinen osa Taipalsaaren muinaispitäjää, Lappeen kihlakuntaa ja Lappeen Karjalaa.

Suomenniemi

Suomenniemen kappeli perustettiin vuonna 1689 Savitaipaleen seurakunnan Kuolimojärven latvavesien ympärille keskittyneestä metsävaltaisesta asutuksesta. Se ryhmittyy kahdeksaan kylään: Kakkola, Kiesilä, Laamala, Luoto-lahti, Lyytikälä, Pajulahti, Pukkila, Suomenniemi. Näistä Laamala, Lyytikälä, Pajulahti ja Suomenniemi mainitaan 1560-luvun verokirjoissa. Vain Pajulahti on nykyisen kaltainen kylä – muut ovat monitaloisia (10 – 36 taloa), laajalaisia ja ilmeisesti kaskitaloudesta eläviä kyliä.

Kaikki kylät ovat maksaneet 1600-luvun alussa Ruotsin Elfsborgin lunnaita varten kerättyjä hopeaveroja eli niiden historia saa alkunsa viimeistään tuol-

loin. Suomenniemi on helposti rinnastettavissa Lappeen kihlakunnan kaakkoisimpaan pitäjään Mäntyharjuun. Myös sieltä tunnetaan vain nelisen laajaa ja usein monitaloista kylää. Kyseessä on ilmeisesti ollut eräasutus, joka on jäänyt toisaalta Mikkelin Savon ja Lappeen Karjalan väliin. Kaikki asiakirjat vahvistavat Suomenniemen kuuluvan Etelä-Karjalaan.

Ylämaa

Ylämaa on kuulunut Kymin kihlakuntaan. Ylämaan seurakunnan ja kunnan vaiherikkaat perustamisvaiheet veivät 1910-luvun lopulla ja 1920-luvun alussa useita vuosia: vuonna 1917 perustettu seurakunta aloitti toimintansa vuonna 1925 ja kunta neljä vuotta myöhemmin. Pitäjä koostuu Hujakkalan, Hyttilän, Häsälän, Ihakselan, Kallolan, Lahnajärven, Lavolan, Nurmelan, Paakkalan, Sirkjärven, Säämälän, Timperilän Villalan, Väkevälän ja Ylijärven kylistä.

Ylämaalla sijaitsee Etelä-Karjalan toinen pakanuudenajan lopun kalmisto Timperlän Rantalassa. Lappeen Kauskilan kalmisto sijaitsee Viipurista sisämaahan vievän tien varrella ja Ylämaan osalta voidaan epäillä samaa, vaikka suuri kuninkaantie kulkikin Viipurista merenrantaa myötäillen länteen.

Kirjallisia lähteitä Ylämaalta on 1500-luvulta. Vuonna 1540 säkkijärveläiset talonpojat tekivät kirkollisista veroistaan valituksen, josta käy ilmi, että muualla pitäjässä vero maksettiin kymmenyssäännon mukaisesti eli siis kymmenes osa sadosta. Lappeen pitäjää vasten olevat kylät maksoivat veroa jousiluvun mukaan eli metsästyskuntoisten miesten pääluvun mukaan. Tämä kertoo, että metsästyksen merkitys oli muuta Säkkijärveä suurempi. Se osoittaa myös sitä, että Ylämaa oli jo tuolloin alkanut eriytyä muusta Säkkijärvestä. Siitä kertoo myös verollepanoyksikkö “uusinautakunta” vuodelta 1543, joka kattoi Säämälän, Villalan, Hyttilän, Häsälän ja Myttylän kylät eli yhtenäisen alueen juuri Ylämaan keskustassa. Asutus olisi ollut vasta tuossa vaiheessa vakiintumassa Ylämaan alueelle.

Veroluetteloista käy 1530-luvulta lähtien ilmi myös nykyisen Ylämaan asukkaiden nimet. Alueella on lukuisia Häme-nimiä hämäläisekspansion merkeinä. Nimistöön sisältyy pari saksalaisperäistä (Villanen, Häsä) ja yksi ruotsalaisperäinen (Timperi) nimi. Taustalla lieenee Viipurin välillinen vaikutus. Ruotsin ja Venäjän välinen 25-vuotinen sota vuosina 1570– 1595 johti pitkäliseen taantumaan Ylämaan asutuksessa, vaikka itse sotatapahtumat eivät koskettaneet Ylämaata. Useat talot merkitään autioiksi eli veronmaksukyvyttömiksi. Ei tosin voida varmasti tietää, missä määrin autioituminen oli todellista ja missä määrin vain verotusteknistä. Todellisen autioitumisen puolesta puhuu muun muassa se, että Säkkijärven Vilajoella nautaluku vähenee 1600-luvun vaihteessa 28:sta 8:aan.

Autioitumisen ohella 1600-luvun asutushistoriaan vaikutti kruunun läänitys-toiminta. Ylämaa sai tästäkin toiminnasta osansa, sillä Herman Wrangelilla oli tiluksia Villalassa ja Lahnajärvellä. Muonamestari Juho Olavinpojalla oli tila Sirkjärvellä. Kansanperinne kertoo eri puolilla Suomea Pietari Brahen taloudellisista yrityksistä. Ylämaalle ovat luonteenomaisia hyvin perustetut metsätiet, jotka kansa tietää Pietari Brahen rakennuttamiksi. Brahe perusti maahan postilaitoksen, ja hänen sanotaan kulkeneen rakentamaansa tietä pitkin Säämälastä Vihtoiisiin.

Joutseno

Joutseno luotiin vuonna 1639 viidestä mantereella sijaitsevasta Taipalsaaren kylästä ja Jääsken Suokumaasta. Useimmat sen kylistä kuuluvat alun perin Ruokolahteen (Korpis, Korvenkanta, Meltola, Rantakylä ja Mietinsaari) ja Lappeeseen (Leppälä, Marttila, Nevala, Ravattila, Lipiälä, Jokela, Wirkilä, Eiskola, Karjalais, Anola, Myllärilä, Hyvättilä, Karhula, Tujula ja Parjala).

Joutsenon kylien olemassaolo tiedetään 1500-luvun veroasiakirjojen perusteella. On arveltu että vuoden 1316 naisrauha, jossa Ruotsin kuningas takasi Karjalan naisille rauhan ja oikeudet, koskisi myös Joutsenoa, sillä tuon ajan valtakunnanraja kulki Viipurinlahdelta Joutsenon halki Saimaalle. Tästä rajasta kehkeytyi Lappeen ja Jääsken kihlakuntien vuosisatainen raja.

Pitäjän itäisyys näkyy sen paikannimissä, joissa on hämäläisyyksien ohella selviä ortodoksis-karjalaisia nimiä. Ilmeisesti ensin on asutettu Saimaan rantojen tuntuma, josta asutus on levinnyt etelään ja itään. Asutus lisääntyi voimakkaasti 1500-luvun kuluessa ja vasta 1620-luvun jälkeen se taantuu.

Joutsenon asutus ei vaikuta hajanaiselta ja vähäiseltä, sillä se on ollut Lappeen ja Imatran ohella tiheimmin asuttu seutu nykyisessä Etelä-Karjalassa. Siihen vaikuttivat ilmeisesti liikenneolot. Yksi Saimaan etelärannan ja Viipurin välisistä teistä kulki Joutsenon halki Lappeenrantaan. Samaa tietä pitkin voitiin jatkaa myös Olavinlinnaan ja Savonlinnaan. Väylää pidettiin vielä 1700-luvulla niin keskeisenä, että Joutsenoon keskitettiin ratsujoukkoja. Joutsenon suuntaa pidettiin uhan alaisimpana koko Kaakkois-Suomessa juuri siksi, että sieltä oli avoin yhteys Viipurin alueelle. Joutsenon avoin asema on saattanut vaikuttaa myös asutuskehitykseen, sillä se ei ole ollut pelkästään sisäistä kasvua, vaan myös muualta tullutta uudisasutusta. (Liitteessä 2 Kuurmanpohjan kylän historiaa tarkemmin.)

Imatra

Imatra sijaitsee Vuoksen latvoilla, joten tuntuisi luontevalta, että täkäläinen asutus olisi syntynyt jokilaaksoa pohjoiseen vaeltavien metsästäjä-talonpoikien yhteisöistä. Esihistoriasta on kuitenkin vaikea löytää todisteita tästä.

Asutuksen kulkua on vaikea seurata, ja Imatran solkilöytö on länsi-suomalainen.

Imatran alue mainitaan ensimmäisen kerran vuosina 1541 ja 1557–1558 Jääsken Saviniemelle ja edelleen Viipurin linnaan toimitettavien lohena-kalastukseen liittyvien verojen yhteydessä. Venäläiset tuhosivat vuonna 1579 asutuksen turvaksi perustetun ja kalastusta kontrolloivan Bullerborgin linnan ja kolme nautakuntaa eli 30 taloa. Kyseessä oli siten melkoinen asutus. Nimistöjen perusteella voidaan päätellä, ettei se koostunut yksinomaan karjalaisista vaan väestöä oli kerääntynyt eri puolilta.

Vanhimmat veroluettelot tuntevat yhdeksän nykyäänkin olemassa olevaa kylää. Niistä huomattavimmat ovat Immala (15 taloa/taloutta), Siitola (28 taloa) ja Hallikkala (16) taloa. Näin suuret talomäärät saattavat kertoa suurperhelaitoksesta. Laaditussa asutuskartassa Immalan kylän alue kattaa lähes puolet järven rannoista. Näin laaja ”kylätontti” kertoo puolestaan hajanaisesta asutuksesta ja kaskitaloudesta, johon järven rannan kangasmaat antoivat hyvät edellytykset.

Kaikki nykyisen Imatran kylät esiintyvät vuosien 1616–1618 hopeaveroluettelossa. Välittömästi 1500-luvun asutusvaiheen jälkeen koitti läänitysvallan aika, jolloin huomattava osa Imatrankin maaomaisuudesta siirtyi alueelle vieraiden aatelisten haltuun. Tilanne purkautui Isoon reduktioon eli maaomaisuuden palauttamiseen talonpoikaisille omistajille 1680-luvulla. Sen jälkeen käyttöön otettiin armeijan tarpeita varten ruotuväkilaitos upseerien puustelleineen, joka sekin koski Imatran aluetta.

Ruokolahti

Jääski on ainakin periaatteessa Lappeeta vanhempi. Se mainitaan jo Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa 1323, jossa Karjalan kihlakunnat Savo, Jääski ja Äyräpää luovutettiin ystävän lahjana Ruotsille. Jääsken pohjoisosat erotettiin omaksi Ruokolahden pitäjäkseen vuonna 1572. Rautjärvi erosi siitä omaksi kappeliseurakunnaksi 1600-luvun lopulla.

Kylä nykyisellä Ruokolahdella on 88. Asutus on laajentunut huomattavasti 1700–1900-luvuilla, sillä niin Aulikki Ylösen laskelmista 1540-luvulta kuin akateemikko Eino Jutikkalan työryhmän laskelmat 1560-luvulta toteavat kylien määräksi 30. Kylät näyttävät levittäytyvän yli koko laajan pitäjän.

Ruokolahdella on harrastettu laajaa muinaisjäännösten inventointia, joiden perusteella voidaan melko vakuuttavasti väittää, että Saimaan rannat ovat olleet asuttuja jo rautakaudella, mutta sisämaa asumaton. Ilmeisesti siis vuosien 1300–1500 välillä on tapahtunut voimakasta ekspansiota sisämaa-

han. Kuvan tapahtuneesta antaa Niuvanmaan Kalmistonmäen raunioista tehty tutkimus. Sieltä teetetty radiohiiliajoitus, jonka tulos 1440–1630 jKr., ajoittuu juuri edellä hahmoteltuun aikaan. Rauniot ovat selvästi kaskiraunioita. Siten on aiheellista uskoa, että uudisasutus on perustunut kasken polttoon.

Rautjärvi

Kolme valtakunnanrajaa (Pähkinäsaari 1323, Täyssinä 1595 ja Uusikaupunki 1721) on kulkenut Rautjärven halki. Rajalinja olisama Haukkavuorelle asti, jossa Pähkinäsaaren rauhan raja haarautuu lännemmäksi kuin nykyistä pitäjän pohjoisrajalinjaa mukailevat Täyssinän ja Uudenkaupungin rajalinjat.

Rautjärvi oli olemassa venäläisenä pogostana jo vuonna 1500, jolloin se naapurinsa Koitsanlahden tavoin mainittiin ruotsalaisten polttamaksi. Vuonna 1571 Rautjärvi joutui venäläisten vainon kohteeksi. Tästä on konkreettinenkin osoitus Rautjärveltä lödetyn liiviläisen raha-aarten muodossa. Sen nuorimmat rahat ovat suunnilleen vuodelta 1570 eli ilmeisesti aarre on kätetty vihollisen uhan alla. Myös muu kerätty löydöstö kertoo rauhattomista oloista ja itäisistä suhteista.

Rautjärvi muodostettiin Ruokolahden kappeliseurakunnaksi vuonna 1698 ja itsenäinen seurakunta siitä tuli vuonna 1859. Tilasto Ruotsin puoleisesta Rautajärvestä vuodelta 1557 kertoo kylä olleen 15. Asutus oli kuitenkin tuolloin pureutunut myös toiselle puolelle valtakunnan rajaa. Itse asiassa on vaikea määritellä, milloin Rautjärven asutus on syntynyt. Yhteyttä nykyisen asutuksen ja Uimolan Himilän kuuluisan hautalöydön välillä nähtävä olevan.

Parikkala

Nykyisen Etelä-Karjalan itäosat kuuluivat Venäjän tai oikeammin Novgorodin Vatjan viidennekseen. Tämä kiilamainen Novgorodista Karjalaan ulotuva alue jakautui viiteen linnalääniin, joista pohjoisin oli Käkisalmen eli Korelan linnalääni, jonka sisään jäivät nykyisin kärkikuntina tunnetut alueet. Linnalääni jaettiin pitäjiä vastaaviin pogostoihin, joista tässä yhteydessä kiinnostavia ovat kaupungin eli Käkisalmen, Kurkijoen ja Sortavalan pogostat. Niin oudolta kun se saattaakin tuntua, useat kylät Rautjärvellä, Parikkalassa ja Uukuniemellä luettiin Käkisalmen kaupunkiin kuuluviksi.

Parikkalan talonpoikaisesta asutuksesta alkaa olla tietoa 1500-luvulta lähtien. Se on luonteeltaan uudisasutusta, jonka alkuperä on Laatokan rannoilla. Toinen murros oli ruotsalaisten tunkeutuminen alueelle. Ruotsin keskuksena oli Olavinlinna ja Venäjän keskus oli Käkisalmi. Sotaiset suhteet johtivat jatkuvasti vihollisuuksiin, joissa Parikkala jäi taistelujen välimaastoon. Väestön sympatiat olivat usein juuri Käkisalmen tai Venäjän puolella. Ilmeisesti kova verotus sai väestön vihdoinkin muuttamaan Venäjälle ja tilalle tuli uutta

väestöä lännempää ja pohjoisesta. Asiakirjoissa tämä näkyy ortodoksisten venäläisperäisten nimien vaihtumisella savolaisiin.

Asutuksellisesti muutos ei varmasti ollut niin käänteentekevä kuin siirtyminen esihistoriallisen ajan asutuksesta historiallisen ajan talonpoikaisasutukseen, sillä uusi väestö on varmaankin asettunut asumaan vanhoihin kyliin ja on ottanut viljelykseen vanhat viljelysmaat. Viljelymuotona on tuolloin ollut pääasiassa kaskeaminen, sillä vielä vuonna 1851 parikkalalainen sai viljansa puoliksi pellosta ja puoliksi kaskesta.

Parikkalan seurakunnan historia juontaa juurensa Kurkijoen ortodoksisen seurakunnan Sammatlammin ja Tyrjän kappeleihin. Vuonna 1635 etnisen puhdistuksen tapahduttua tänne muodostettiin Jouhian (Joukion) luterilainen seurakunta.

Koitsanlahden hovilla on ollut huomattava vaikutus koko pitäjän kehitykseen. Kartanossa allekirjoitettiin vuonna 1595 Täyssinän rauhanteekoon liittynyt raja-asiakirja, mutta sen nimi tunnetaan Vatjan viidenneksen verokirjasta vuodelta 1500, jolloin se mainitaan Jouhian ja Tyrjän ohella. Koitsanlahti oli tuolloin ruotsalaisten polttama. Koitsanlahti läänitettiin vuonna 1652 Arvid Wittenbergille, joka suunnitteli sinne Nyborg-nimistä kaupunkia. Hanke ei toteutunut koskaan ilmeisesti maiden välisten sotaishuokien vuoksi.

Rajamerkki Haukkavuorella. Kuva Arto Hämäläinen 1999.

Saari

Saaren seurakunta perustettiin 1928 ja Saaren kunta 1929. Saari, Uukuniemi ja Parikkala yhdistyivät vuoden 2005 alussa Parikkalan kunnaksi. Saari on ollut aikoinaan vesirikasta seutua, jonka ilme on myöhäisten vesistönlaskujen seurauksena radikaalisti muuttunut.

Varhaisen asutuksen osalta tilanne on ollut ilmeisesti se, että asutus on keski-ajalla ja uuden ajan alussa ollut vasta vakiintumassa. Vatjan viidenneksen veroluettelosta on vaikea löytää Saaren nykyisiä kyliä ja oikeastaan yhtä niukkoja tiedoiltaan ovat sata vuotta myöhemmin Ruotsin hopeaveroluettelot, joissa esiintyy nykyisistä kylännimistä vain Tamala. Kalmistolöydöt kertovat kuitenkin ortodoksikauden vankasta asutuksesta.

Uukuniemi

Myös Uukuniemi kuului Novgorodin Vatjan viidennekseen. Veroluettelo vuodelta 1500 tuntee vain kaksi kylää: Kumpu ja Uukuniemi. Tilanne on samantapainen vielä satakunta vuotta myöhemmin, sillä uutena tulokkaana on vain Niukkala. Nykyinen kyläasutus näyttää koko laajuudessaan syntyneen vasta 1600-luvun alussa. Ortodoksiväestön vaihtuminen uudeksi, luterilaiseksi väestöksi ei näytä 1600-luvulla vaikuttaneen asutusrakenteeseen ainakaan verotettujen kylien muodossa.

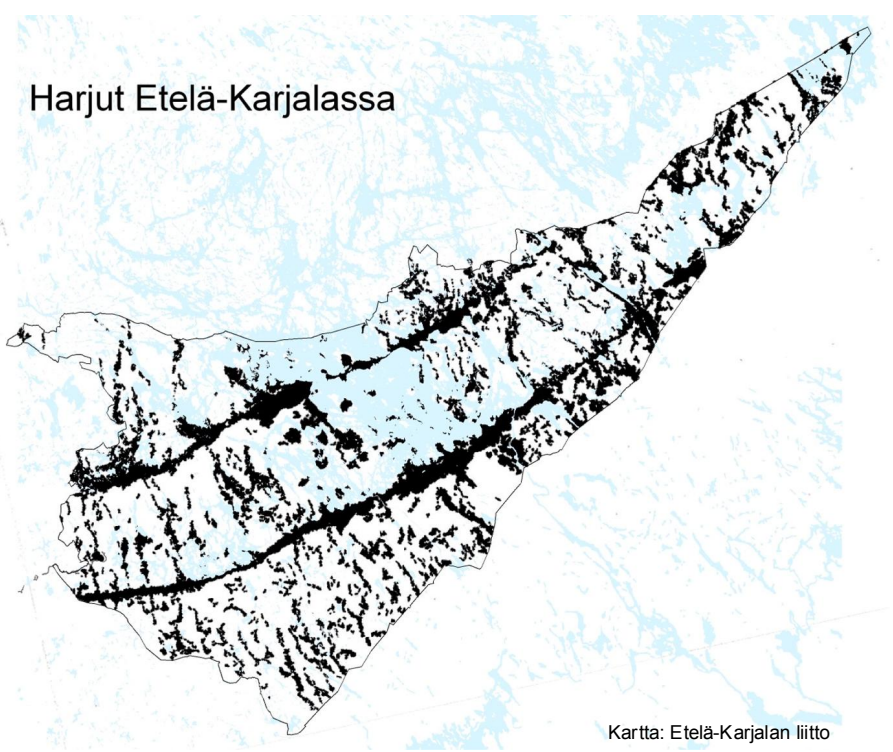
Nykyinen Uukuniemi näyttäytyy Karjalan äärimmäisenä pisteenä. Näin ei ollut asian laita aikaisemmin, kun pitäjä oli nykyistä suurempi ja sen elämä niveltyi läheisesti Laatokan rannan kulttuuripiiriin. Tällainen välitysasema Laatokan ja Sisä-Suomen välillä sillä on ollut jo ammuin, sillä vuonna 1554 Nousia Venäläinen kuvasi kulkureitin Laatokalta Ouluun. Juhani Lukkarinen on pyrkinyt osoittamaan, että tämä reitti olisi kulkenut Jaakkiman Lahden-pohjasta Uukuniemen Ännikänniemeen ja siitä edelleen aina Ouluun asti.

Pirjo Iivanainen
ASUTUKSEN RAKENNE KESKIAJALTA NYKYPÄIVÄÄN

Varhaisemman asutuksen kehityspiirteitä

Asutuksen leviämiseen ja sen rakenteen muodostumiseen ovat vaikuttaneet monet eri tekijät, kuten maaperän viljavuus, luonnon tarjoamat leviämismahdollisuudet, elinkeinojen ja liikenteen kehitys sekä maanomistusolet. Erityisesti vesistöt ovat vetäneet puoleensa asutusta sekä ranta-alueen viljavuuden että tarjolla olevien liikkumismahdollisuuksien vuoksi.

Harjut ja niiden lähiympäristö ovat olleet suosittuja asumuksien ja peltojen sijaintipaikkoja. Harjujen alarinteillä vedensaantimahdollisuudet ovat olleet lähteiden ansiosta hyvät ja harjujen lievealueet ovat tarjonneet kivettömän, hedelmällisen ja helposti raivattavan viljelyalustan. Etelänpuoleinen, suojainen, maastoltaan tasainen ranta lähellä hyviä vesi- ja maakulkureittejä sekä kalavesiä oli kaikkein tavoitelluin asuinpaikka. Harjujonot ovat ikivanhoista ajoista lähtien olleet tärkeitä kulkureittejä. Kirkonkylät ovat usein syntyneet harju- ja järvi-onojen leikkauskohtiin.

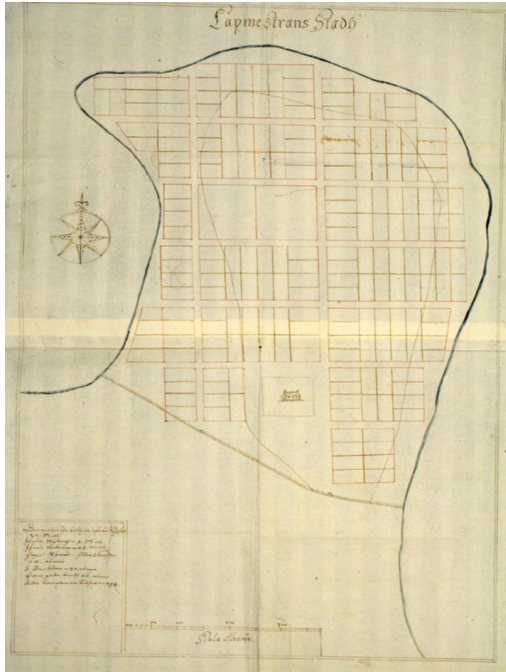

Meillä asutus kaiken kaikkiaan oli silti Etelä- ja Länsi-Suomen viljelysalueisiin verrattuna yleensä huomattavasti harvempaa. Perinteinen maaseutuasutus painottui Ensimmäisen (uloimman) Salpausselän eteläpuolelle savikko- ja moreenialueille. Lappeenrannan tienoilla myös Salpausselkien välimaasto on ollut tiheämmin asuttua. Tiiviisti rakennettuja kyliä ei syntynyt, vaan asutus sijoittui alueelle yksittäisasumuksina, pienkylinä tai asumusryhminä.

Vuonna 1639 perustetun Lappeenrannan kaupunginmällä asui 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun ajan paikallisia virkamiehiä ja muutamia käsityöläisiä. Kaupunkiin muutti 1700-luvun loppupuolella venäläisten virkamiesten ja sotilaiden lisäksi sotajoukkojen perässä kulkeneita venäläisiä kauppiaita. 1750-luvulla kaupunkilaisia oli runsaat 500 henkeä, mutta väki väheni 1800-luvun vaihteessa. 1870-luvulta lähtien väkiluku taas kasvoi ja on jatkanut kasvuaan aina nykypäiviin saakka.

Harjuasutus kulkee Etelä-Karjalan poikki Salpausselkää seurailleen. Mäki- ja vaara-asutus oli vallitsevana maakunnan pohjoisosassa, missä kohoumien laki-alueiden viljavuus ja laaksoja pienempi hallanvaara houkutteli asutusta. Harjujen pitkänkapea muoto ja someroperusta taas tarjosi sopivia asuinpaikkoja, hyvän rakentamisperustan ja erinomaista tienrakennusainetta. Näkymä Taavetin keskusta. Kuva eKuvapankki.

Lappeenranta on Etelä-Karjalan vanhin kaupunki. Se perustettiin vuonna 1649. Kaupungin ensimmäinen asemakaava on muutaman vuoden nuorempi. Kaupunki sijaitsi tuolloin nykyisen Linnoituksen alueella. Asemakaava jäi pitkälti suunnitelmaksi. Kuva Etelä-Karjalan museo.

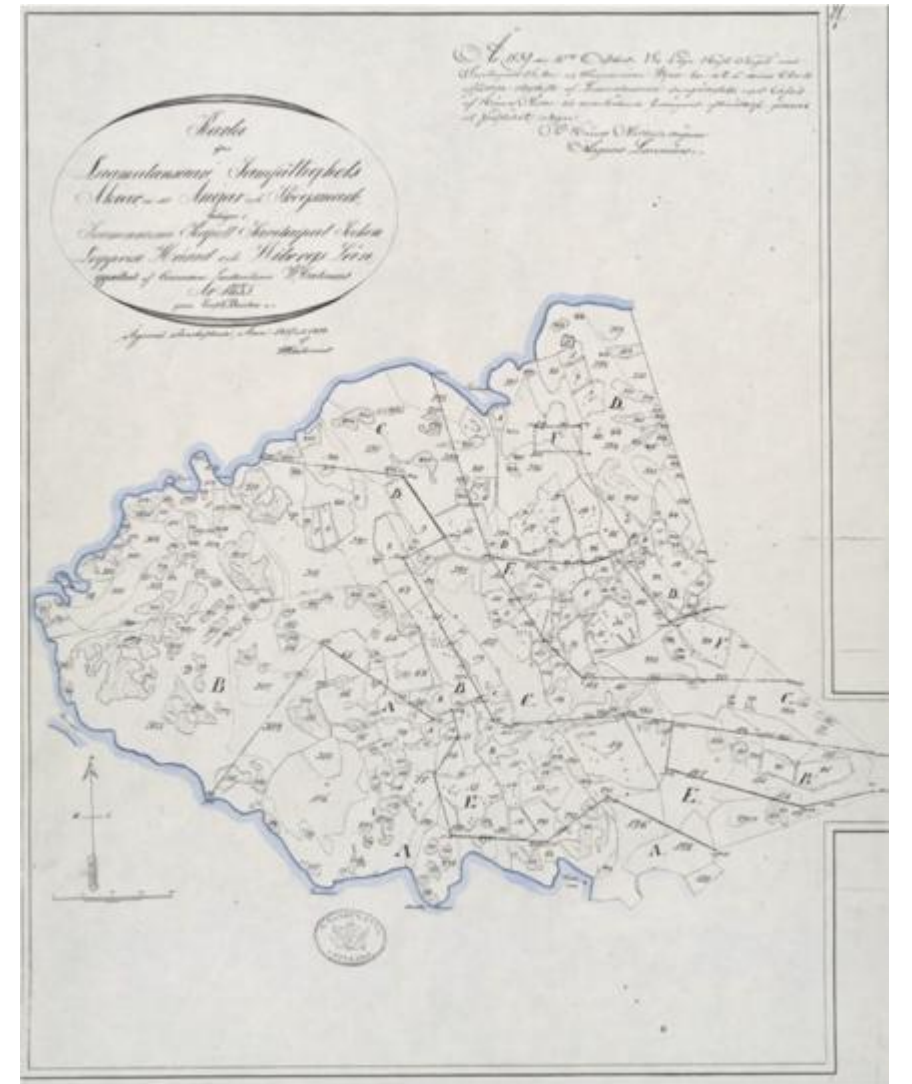
Nykyasutuksen syntyhistoriaa

Asutuksen rakenne Suomessa on kaiken kaikkiaan ollut verrattain pirstoutunutta. Asutus on levinnyt pieninä yksiköinä ympäri maata, työssäkäyntialueet ovat levinneet laajoille alueilla ja myös yhdyskuntien sisällä on vapaita alueita käyttämättömänä täydennysrakennus- potentiaalina. Perinteisesti asuinrakentaminen sijoittui ns. inhimilliselle vyöhykkeelle, joka on hiukan peltojen yläpuolella, mutta ei ulottunut maaston korkeimmille kohdille eikä lähelle vesistöjen rantoja. 1960-luvulla alettiin enemmän rakentaa korkeus-tasoiille, joita oli ennen pidetty liian alavina ja hallavina, savisina ja soisina. Uusi rakennustekniikka, liikenneyhteydet ja tilojen lohkominen on tuonut taa-jamien liepeet entisille pelloille ja soille, kesäasutuksen kiinni järvien rantoihin ja omakotiasumisen entisille takamaille ja metsäisille kallioalueille.

Yhteiskunnallisia tekijöitä

Yhteiskunnalliset tekijät astuivat kuvaan asutuksen rakenteen muotoutumi-sessa siinä vaiheessa, kun maataloutta alettiin ohjata erilaisin säädöksin ja laein. Näistä esim. isojakko vaikutti asutuksen rakenteeseen hajauttavasti. 1700-luvun jälkipuoliskolla toimeenpantu isojakko pyrki yhdistämään talojen maat lohko- ja sarkajaon jälkeen suuremmiksi kokonaisuuksiksi. Isojakko johti uusien torppien perustamiseen valtion maille. Sillä pyrittiin laajenta-maan asutusta jopa erämaihin. Paikoitellen uudisasutuksen edistämisestä tulikin tärkeämpi projekti kuin isojaosta. Meillä isojaon vaikutukset olivat asutuksen rakenteeseen vähäisemmät kuin läntisessä Suomessa. Tilajaot olivat meillä yleisiä 1700-luvulta lähtien. Tilat olikin käytännössä jaettu jo aiemmin ja isojakko vain todensi jo olemassa olevan tilanteen.

1900-luvun alkuvuosina uudisraivauksen ansiosta asutuksen suhteellinen kasvu oli edelleen nopeampaa syrjäkylillä, mutta tämän lisäksi asukasmäärät alkoivat kasvaa myös kuntien keskustoissa. Kirkonkylien palveluvarustus oli tuol-loin keskenään varsin yhtenäinen ja suhteellisen korkeatasoinen. Myöhemmin keskittymiskehitys erotti kylät kasvaviin ja taantuviin. Taipalsaaren kirkonkylä. Kuva Etelä-Karjalan museo.

Isojako toteutettiin Etelä-Karjalassa 1800-lu-vun kuluessa. Isojako toteutettiin jakokun-nittain ja kantatalojen tarkkuudella, vaikka osa niistä oli käytännössä jakautunut jo pie-nemmiksi tiloiksi. Kuvan kartta on Suomen-niemen Laamalansaaren jakokunnan alu-eelta. Kartta Maanmittauslaitoksen arkisto.

Maailmansotien välisenä aikana toteutetut lakiuudistukset eivät nekään vaikuttaneet Etelä-Karjalassa niin voimakkaasti asutuksen rakenteeseen kuin muualla Suomessa. Torpparivapautuksen vaikutukset eivät tuntuneet meillä voimakkaasti, sillä vuokratilajelijöitä alueella oli vähän. Lex Kalliota, jonka tarkoitus oli järjestää maata maattomille, ei toteutettu kovin laajasti.

Siirtoväen asuttaminen talvisodan jälkeen suuntautui pääasiassa Etelä- ja Keski-Suomen sisämaa-alueille. Myös Etelä-Karjalan kuntiin sijoitettiin siirtolaisia, lähinnä Viipurin seudun ja Karjalan Kannaksen evakkoja. Vuonna 1945 säädetyin maanhankintalain nojalla tapahtunut maan hankkiminen myös sotainvalideille, sotaorvoille, sotaleskille ja heidän perheilleen sekä perheellisille rintamamiehille muutti voimakkaasti asutuksen rakennetta. Rintamamiehiä, evakkoita ja leskiä asutettiin uusille pientiloille metsien ja peltojen keskelle alueille, joille ei ollut aina edes tieyhteyksiä. Rakentamisen vaikutus oli asutusta hajauttava ja etenkin useat siirtolaisten saamat viljelmät autioituivat 1960-luvulla. Toistensa kaltaisista tyyppitaloista muodostuvia rintamamieskyliä kohosi myös kaupunkien ja asutuskeskusten liepeille.

Uusien tilojen muodostamistarve väheni, kun teollisuus ja palvelut alkoivat työllistää yhä suurempaa osaa työvoimasta ja maatalouden työvoimatarve väheni myös koneellistumisen myötä. Maatilojen elinkelpoisuutta pyrittiin elvyttämään lainsäädännöllä. Vuonna 1959 voimaan tullut maankäyttölaki loi puitteet normaaliajan asutustoiminnalle ja olemassa olevien tilojen kehittämiselle.

Suomen kaupunkeihin ja taajamiin muodostettiin toisen maailmansodan jälkeisen maanhankintalain perusteella asuinalueita, joilta luovutettiin tontteja esimerkiksi rintamamiehille. Alueille nousi varsin yhtenäisiä asuinalueita. Talot olivat puolitoistakerroksisia tyyppitaloja. Lappeenranta. Kuva Etelä-Karjalan museo.

Etelä-Karjalan maisema- ja kulttuurialueselvitys, osa 2

Maatilalain avulla parannettiin 1970-luvulla tilarakennetta, tilusten sijoitusta ja ehkäistiin tilojen pirstoutumista. Luopumisjärjestelmällä edistettiin ns. jatkamiskelpoisten tilojen muodostumista. Maataloudesta luopumista vauhditti meillä tilakoon pienuus sekä tuotannon painottuminen työlääseen lypsykarjanpitoon. Elinkeinorakenteen muutos oli niin voimakas, että maaseutu alkoi autioitua ja asutuksen rakenne radikaalisti muuttua. 1960-luvulta 1980-luvulle mentäessä tapahtui rajuihin muutoksiin, jolloin taajamien väestö lisääntyi yli 20 000 hengellä. Siitä lähtien taajamoituminen on ollut maltillisempaa. Maaseudun väki taas on huvennut alle puoleen 1960-luvulta nykypäivään.

Asutuksen rakenteeseen on vaikuttanut myös valtion lainoitus ja asuntopoliitiikka. Asuntotuotanto oli huipussaan 1970-luvulla. Massiivinen ja epäviihtyisä kerrostalorakentaminen kaupunkien lähiöihin tuotti omat ongelmansa. Sen jälkeen painopistettä on suunnattu enemmän pientalorakentamisen suuntaan. Tämä suuntaus on elvyttänyt asuinrakentamista suurimpien keskusten ulkopuolella. Asumistasoon ja asuinalueiden viihtyisyyteen on kiinnitetty yhä enemmän huomiota ja asetettu niille korkeampia vaatimuksia.

Vuonna 1949 säädettiin laki rakentamisesta maaseudulla. Sen mukaan kaikki rakentaminen lukuun ottamatta haja-asutusalueita tuli luvanvaraiseksi. Muun kuin maatalouteen liittyvän asutuksen kehitykseen on vaikuttanut ratkaisevasti rakennuslain säätämisen jälkeen käynnistynyt eritasoinen kaavoitus-työ.

Lappeenrannan vuoden 1892 asemakaava tunnetaan nimellä keisarikkaava, koska sen ensimmäinen versio esiteltiin keisari Aleksanteri III hänen vieraillessaan Lappeenrannassa kesällä 1891. Kaavassa on esitetty koko kaupunkialue, joka oli tuolloin hyvin pieni. Ympäröivät alueet kuuluivat Lappeeseen. Kartta Etelä-Karjalan museo.

Kaavoituksella luodaan edellytykset yhteiskunnan eri toimintojen sijoittamiselle ja niiden välisille yhteyksille. Alueiden ja maankäytön suunnittelu on kolmiportainen järjestelmä. Maakuntakaava ohjaa yleiskaavoitusta ja yleiskaava ohjaa asemakaavoitusta. Kaikkea suunnittelua ja kaavoitusta ohjaavat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet. Niillä pyritään varmistamaan valtakunnallisesti merkittävien seikkojen huomioon ottaminen maakuntien ja kuntien kaavoituksessa. Perustavoitteena on hyvä elinympäristö ja kestävä kehitys.

Asutuksen rakenne

Asemakaava on kunnan yksityiskohtainen maankäytön suunnitelma, jonka pohjalta voidaan rakentaa. Siinä osoitetaan, kuinka paljon ja mitä saa rakentaa sekä vapaana säilytettävät alueet ja katu- ja liikenneverkosto. Asemakaavan laatii ja hyväksyy kunta. Kunnalla on laaja toimivalta kaavan laajuuden ja sisällön suhteen.

Yleiskaava on kunnan yleispiirteinen maankäytön suunnitelma. Sen tarkoituksena on ohjata yhdyskuntarakenteen kehittymistä ja toimintojen sijoittumista eri suojeluintressit samalla huomioiden. Yleiskaavassa esitetään tavoitellun kehityksen periaatteet kunnassa ja osoitetaan tarpeelliset alueet yksityiskohtaisen kaavoituksen ja suunnittelun pohjaksi. Yleiskaava voi koskea koko kuntaa tai sen tiettyä osa-aluetta, jolloin sitä kutsutaan osayleiskaavaksi. Yleiskaavan laatimisesta vastaavat kunnat. Sen hyväksyy kaupungin- tai kunnanvaltuusto.

Maakuntakaava on yleissuunnitelma alueiden käytöstä maakunnassa. Sitä edelsi seutukaava, joka oli myös yleispiirteinen kaava. Keskeisimpänä tehtävänä on alueiden käytön ja yhdyskuntarakenteen kehittäminen. Maakuntakaava ohjaa kuntien kaavoitusta ja muuta alueiden käytön suunnittelua. Maakuntakaavaa laadittaessa on otettava huomioon paitsi valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, myös alueen erityispiirteet. Maakuntakaavan laatimisesta ja kehittämisestä vastaa maakunnan liitto. Kaavan hyväksyy maakunnan liiton liittovaltuusto, jonka jälkeen ympäristöministeriö vahvistaa sen.

Suomessa rannoille rakentaminen on ollut perinteisesti varsin vapaata. Vaatimus rakentamisen suunnittelusta on saatettu voimaan asteittain ja nykyisen maankäyttö- ja rakennuslain mukaan rannoille ei saa enää rakentaa suunnittelematta. Suunnitelma voi olla oikeusvaikutteinen **rantaosayleiskaava** tai maanomistajan toimesta laadittu **ranta-asemakaava**. Jos kaavaa ei ole tai halutaan rakentaa kaavasta poikkeavasti, rakentamiseen tarvitaan poikkeuslupa.

Kaavoitusmenettely on järjestettävä niin, että osallisille annetaan mahdollisuus osallistua kaavan valmisteluun, arvioida kaavan vaikutuksia ja lausua mielipiteensä. Osallisina pidetään kaikkia, joiden oikeuksiin tai toimintaan kaava vaikuttaa.

Etelä-Karjalassa ensimmäinen asemakaava vahvistettiin v. 1892 Lappeenrannan kaupunkialueelle. Asutus laajentui myös Lappeeseen kuuluvilla esikaupunkialueilla, joilla rakentaminen oli vielä vapaata. Vuonna 1932 liitetyt alueet integroitiin kaupunkirakenteeseen vuonna 1936 vahvistetulla yleisasemakaavalla. 1950-luvulla laadittiin yleiskaavat Lappeenrannan ja Lauritsalan kehityksen ohjaamiseksi. Suunnitelma loi pohjaa tuleville alueliitoksille. Lappeenrannan voimassaoleva yleiskaava hyväksyttiin valtuustossa vuonna

1987 ja sitä on tarkistettu 1990-luvulla. Kaavassa on riittävät varaukset asuinrakentamiselle kaupunkirakenteen sisältä löytyville täydennysrakentamisalueille. Kaavan mukaan myös Saimaan rantoja hyödynnetään asuinrakentamiseen. Osayleiskaavoja on laadittu 2000-luvulla useita, mm. ydinkeskustan yleiskaava.

Imatralla ensimmäinen kokonaisvaltainen kaavasuosunnitelma oli 1950-luvun alussa laadittu yleiskaava. Enso Gutzeitin hallintoneuvosto teki vuonna 1947 aloitteen yleiskaavaluonnoksen aikaansaamiseksi Imatran kauppalan koko alueelle ja tarjoutui kustantamaan työn. Alvar Aallon laatimassa kaavassa merkittävänä varauksina olivat puunjalostus- sekä metalliteollisuuden keskusalueet ja teollisuusasutuksen kytkeminen niiden läheisyyteen. Kaavan ylimitoitettujen kasvuennusteiden olivat osaltaan hajottamassa taajamarakennetta. Seuraavassa yleiskaavassa vuonna 1982 kaupungin ulkoisia ulottuvuuksia ei lisätty, mutta kaikkia täydennysrakentamisen mahdollisuuksia ei vielä hyödynnetty. Nyt voimassaoleva yleiskaava hyväksyttiin ja tuli lainvoimaiseksi vuonna 2004. Se on kaupunkirakennetta tiivistävä ja painopisteenä pidetään Imatrankosken ja Vuoksenrannan alueiden kehittämistä. Vuoksenrannan aluekokonaisuus kuroo yhteen Mansikkalan ja Imatrankosken keskukset.

Viimeisten 10–15 vuoden aikana kaikissa Etelä-Karjalan kunnissa on käynnistetty kaavoitustyö ja niissä on laadittu asema-, yleis- ja osayleiskaavoja. Maaseutukuntien yleisimmät kaavoituskohteet ovat olleet taajamat ja rannat.

Etelä-Karjalan ensimmäinen seutukaava vahvistettiin vuonna 1979 ja se sisälsi virkistysalueita, suojelualueita ja eräitä maa- ja metsätalousalueita. Seutukaava 2 käsitti taajamat lähialueineen ja vahvistettiin vuonna 1987. Seutukaava 3 sisältää Suur-Saimaan alueen ja tarkistuksia 1. seutukaavaan. Se vahvistettiin vuonna 1988. Seutukaava 4 kattoi koko alueen ja se vahvistettiin ympäristöministeriössä vuonna 2001. Etelä-Karjalan maakuntakaavan on tarkoitus olla valmis vuonna 2010, jolloin se korvaa nykyisin maankäyttöä ohjaavan seutukaavan.

Alvar Aallon laatimassa Imatran ensimmäisessä asemakaavassa (1953) varauduttiin kaupungin voimakkaaseen kasvuun 100 000 asukkaan kaupungiksi. Kaupungin keskuksen Aalto sijoitti Itä-Siitolan Vuoksen itärannalle. Suuret teollisuusalueet sijoituivat Saimaan rannalle ja Vuoksen itärannalla Imatran kosken läheisyyteen. Kuva Imatran kaupunki.

Elinkeinojen kehityksen ja työpaikkojen sijoittumisen vaikutus

Keräily- ja pyyntitalouden aikaan asutus oli harvaa ja vaihtuvaa. Maanviljely vakiintui keräilytalouden jälkeen ihmisen tärkeimmäksi elinkeinoksi. Maanviljelyn vähitellen vakiintuessa tuotanto kasvoi ja maanviljelysyhteiskunta pystyi tuottamaan suuremman taloudellisen ylijäämän ja elättämään enemmän ihmisiä. Väestömäärä lähti kasvuun ja kiinteää asutusta syntyi yhä enemmän .

Maatilojen lukumäärä ei noussut 1800-luvulla ja tilat olivat meillä pieniä eikä maakuntaan syntynyt vauraita suurtiloja. Tähän vaikuttivat luontaiset maaperätekijät sekä kaskeamiseen perustuva viljely.

Kaskeaminen jatkui vielä 1800-luvullakin, tosin väheten ajan mittaan. Alueen väestö sai merkittävän osan tuloistaan myös erilaisten sivuelinkeinojen kautta, kuten rahdinajosta, kotiteollisuudesta ja kalastuksesta. Kaskitalouden vaatimien metsävarojen ja väestön määrän tasapaino alkoi ennen pitkää horjua. Lisäksi puutavarateollisuuden kasvaessa metsien arvo nousi eikä niitä enää kannattanut siinä määrin polttaa.

Vuokraviljelmiä ja maaton­ta väkeä oli meillä vähemmän kuin muualla maassa. Tilajakojen ansiosta talonpoikien pojat jatkoivat itsenäisinä tilallisina,

Vähitellen siirryttiin peltoviljelyyn ja 1800-luvun puolivälissä alkoi siirtyminen karjatalouteen. Tuotantosuunnan muuttuminen alkoi näkyä mm. kasvavana voinvientinä etenkin Pietarin lisääntyvää kysyntää tyydyttämään. Kuva eKuvapankki/Eino Sintonen

Etelä-Karjalan maisema- ja kulttuurialueselvitys, osa 2

eikä maaton­ta väkeä muodostunut. Vilkkaan uudisraivauksen ansiosta peltoalaa tuli lisää ja jaoista huolimatta tilakoko pikemminkin kasvoi. Elinkeino­rakenne muuttui hitaasti ja maanviljely säilyi selvästi vallitsevana elinkeinona aina 1940-luvulle asti. Maatilojen lukumäärä kasvoi 1960-luvulle saakka, jonka jälkeen määrä on vähentynyt yhä nopeutuvaan tahtiin. Karjatalous on ollut vallitsevana tuotantosuuntana, mutta sen lisäksi on harjoitettu myös metsätaloutta ja kasvinviljelyä.

Tervan poltto yleistyi 1600-luvulla ja maataloudessa syntyi ylijäämää, mikä mahdollisti kaupankäynnin naapurialueiden kanssa. Tervan lisäksi kauppaa käytiin jopa Pietariin, jonne vietiin mm. voita, lihaa ja talia. Paluukyydillä tuotiin mm. suolaa, jauhoja ja kankaita. Myöhemmin vietiin myös karjaa, kalaa, marjoja ja etenkin halkoja.

Tervakaupan tyrehdyttyä 1700-luvulla uusina elinkeinoina syntyivät vesisahat ja Saimaan alueen rautaruukit, jotka hyödynsivät vesistöjen tarjoamia yhteyksiä Lappeelle. Vesisahoja perustettiin alueille, joilla löytyi tarpeeksi suuria tukkipuita ja virtaavaa vettä. Ensimmäisiä vesisahoja olivat Savitaipaleen Partakoskella ja Ruokolahden Höysteenkoskella. Vesisahoja perustettiin sittemmin vilkkaasti ja puukaupasta saaduilla rahoilla rakennettiin sahojen seuduille uusia asumuksia.

Ensimmäinen höyrysaha perustettiin Ruokolahden Hauklappiin. 1800-luvun lopulla ympäri maakuntaa perustetut höyrysahat houkuttelivat työväkeä kau-

Tervan poltto oli pienten myllyjen ohella ensimmäistä teollista toimintaa Etelä-Karjalassa. Yhteydet Viipuriin antoivat hyvät edellytykset tervakaupalle 1600-luvulla ja Lappeen markkinoista tulikin tärkeä tervan varastoinnin ja kaupan keskus. A. Dahlsteenin etsaus on C. F. Mennanderin ja E. Juveliuksen teoksesta ”Tiästilwärckningen i Österbotn” (1747) Kuva Kansalliskirjasto.

empaakin. Sahojen ympärille kehittyi voimakkaita keskuksia, sahayhdyskuntia. Huomattavimmat sahateollisuuspaikkakunnat olivat Lappee, Joutseno ja Ruokolahti.

Saimaan kanavan rakennustöiden alettua v. 1845 työmaan tuhansien työmiesten ruoka- ja vaatehuolto tarjosi lisätuloa kanavan varren kylien maataloille ja kylien naisille. Sittemmin myös sahauksen painopiste alkoi vähitellen siirtyä lähemmäksi Saimaan kanavan suuta. 1800-luvun puolivälissä yksittäisinä teollisuuslaitoksina alueella toimisahoja, myllyjä, telakoita, viinatehtaita. Suurteollisuutta alkoi syntyä Ihalaisten kalkkikivilouhoksen yhteyteen 1910-luvulla.

Puutavara nousi tärkeäksi kauppatavaraksi ja sen kuljetus Viipuriin oli vilkasta sekä vesitse että maitse. 1800-luvun lopulla syntyivät myös kotimarkkinat, lähinnä metalli-, kutoma- ja nahkateollisuutta, joiden tuotteille oli kysyntää myös Venäjällä. Näihin aikoihin syntyi myös pieniä elintarvike-, nautinta-aine- ja vaatetusalan tehtaita. Kehittyvät liikenneyhteydet ja tihenevä vähittäiskauppojen verkosto toivat tuotteet myös syrjäkylien asukkaiden ulottuville.

Myös turistiliikenne vilkastui entisestään 1800-luvun lopulla etenkin Imatran ja Ruokolahden seuduilla. Saimaan kanavan ja sittemmin rautatien valmistuksen myötä pietarilaiset matkustivat vilkkaasti. Imatran koski ja valtionho­telli olivat vetovoimainen nähtävyys.

Hyvien vesiyhteyksien ja runsaiden metsävarojen ansiosta alueelle syntyi sahojen lisäksi muuta puunjalostusteollisuutta. Suurimpien sahalaitosten yhteyteen perustettiin vaneri-, selluloosa ja paperiteollisuutta. Jonkin aikaa Saimaan kanavan valmistumisen jälkeen teollistuminen nopeutui, ja merkittävimmiksi keskuksiksi nousivat Lappeenrannan ja Lauritsalan alue, Joutseno, Imatra ja myöhemmin Simpele.

Lappeenrannan seudun suurimpia teollisuuslaitoksia olivat viime vuosisadan alkupuolella Pikisaaren saha, Viipurin vaneritehdas, Kaukaan puunjalostus­tehdas, Partekin kalkkikivi­uuni, meijeri sekä teurastamo. Imatralle perustettiin suuret puunjalostustehtaat Tainionkoskelle 1800-luvun lopulla ja Kauko­pähän 1930-luvulla. Kaupunkiin perustettiin myös sulattamo, josta kehittyi myöhemmin rautatehdas. Chymoksen mehu- ja makeistehdas sijaitsi Imat­ralla ennen muuttoaan Lappeenrantaan. Rautjärven Simpeleellä teollinen toiminta alkoi 1800-luvun lopulla ja laajeni paperin ja kartongin valmistukseksi vuosisadan alkupuolella. Joutsenossa aloitti Pulpin puuhiomo vuosisadan alkuvuosina ja laajeni sitten sellun tuotannoksi. Hackmanin saha ja kuitulevytehdas aloitti myös samoihin aikoihin. Parikkalassa toimi puuhiomo ja siellä sekä Rautjärvellä ja Uukuniemellä toimi useita meijereitä, joiden tuotteita vietiin Pietariin.

1800-luvun lopulla perustetuista teollisuuslaitoksista alkoi voimakkaampi ympäristöä muokkaava kehitys. Työväestön asutokysymys muodosti ongelman erityisesti sotien jälkeisen asuntopulan vuoksi. Sitä ratkaistiin sekä yhtiön itsensä rakentamien asuntojen, yhtiön harjoittaman omakotitoiminnan sekä vapaan rakennustoiminnan kautta. Asutuksen rakenteessa näkyi teollisuuden vaikutus välittömimmin tehtaiden liepeille syntyneinä yhtenäisiä asuin- kasarmialueina sekä muuna työväen asutuksena, joista on enää rippeitä jäljellä. Yhtenäisimpiä alueita ovat Lappeenrannan Kanavansuun W.G. Palmqvistin suunnittelemat talot, Imatran Kuparin, Lättälän ja Insinöörieniemen alueet. Teollistumisen myötä rakentuivat myös niin kutsutut vapaasti syntyneet esikaupunkialueet, joista Lappeenrannasta mainittakoon Tykkijä Hakali.

Imatran asutus on muodostunut pääasiassa teollisuuslaitosten ympärille kolmeksi suuremmaksi taajamaksi. Asutus on levinnyt nauhamaiseksi vyöhykkeeksi Vuoksen rannoille. Vuoksen länsirannalle syntyi jo 1800-luvun lopulla ns. rantakasarmialue, jossa asukkaiden käytössä oli myös talousrakennuksia sekä kauppa, posti ja kansakoulu. Siitä on jäljellä enää Ritikanrannan Teollisuustyöväen asuntomuseo ympäristöineen sekä muuta-

mia vanhoja liikerakennuksia. Myös Niskalammen vanha asuntoalue tunnetaan 1920–40-luvuilla Enso Gutzeitin työntekijöille rakennetuista puutaloista, jotka ovat nykyisin yksityisomistuksessa. Alueella oli aikoinaan asutomessut. Myös Imatran Voiman 1920-luvun asuntoalue on merkittävä kokonaisuus.

Myös Lappeenrannassa teollinen toiminta antoi 1800-luvulle tultaessa suuntaviivat kaupungin rakennettuun ympäristöön, jota oli leimannut asema linnoitus-, kylpylä- ja varuskuntakaupunkina. Lyhyessä ajassa 1890-luvulla syntyi esikaupunkialueita varsinaisen kaupungin rajojen tuntumaan silloisen Lappeen puolelle. Huomattavimmat työväen asuinalueet sijaitsivat Taikina-mäellä, Kiviharjulla, Siivolassa ja Tykissä. Lauritsalan saha rakennutti työläisasuntoalueen Kanavansuulle ja myöhemmin mm. Kaukas rakensi asuntoja työntekijöilleen ja näin syntyi Parkkarilan tehdasyhdyskunta. Myös muiden tehtaiden ja esim. sahojen ja meijereiden liepeille syntyi yhtenäisiä asuntoalueita.

Asutusrakenne on koko alueen puitteissa keskittynyt sitä mukaa, kun teollisuus ja palvelut ovat vallanneet suurimman osan tuotannosta ja työvoimasta. Teollisuus ja palvelut keskittyivät aluksi suhteellisen harvoihin keskuksiin aina 1960-luvulle asti. Tämän jälkeen nopeutui myös pienempien keskusten teollinen kehitys, joka veti muassaan myös palveluita.

Palvelutyöpaikat lisääntyivät miltei kaikenkokoisissa taajamissa aivan pienimpiä kylä- ja paikalliskeskuksia lukuun ottamatta. Myöhemmin kehitys kääntyi taas suurimpia keskuksia suosivaan suuntaan ja pienempien keskusten palvelutaso heikentyi nopeasti. Palveluja lakkautettiin tai niitä karsittiin ja muodostettiin pienimuotoisia monipalvelupisteitä.

Haja-asutusalueen teollisuudesta valtaosa on sijoittunut teiden varsille tai niiden läheisyyteen, paitsi myllyt, sahat ja veneveistämöt sijoittuivat harvaan-asutuille alueille. Samoin puutavaran perusteollisuuteen ja huonekalu- ja rakennuspuusepän teollisuuteen luettavat yritykset ovat syntyneet maatilayhteyteen. Haja-asutusalueille sijoittunut elintarviketeollisuus sijaitsee usein lähellä taajamia.

Parikkalan Simpeleen tehdasyhdyskunta on oivallinen esimerkki siitä, miten elinkeinojen kehitys vaikuttaa asutuksen sijoittumiseen. Simpeleellä valmistettiin puuhioketta ja paperia jo 1900-luvun alussa. Keskellä maaseutua sijainneen tehtaan työntekijät asuivat sen välittömässä ympäristössä. Kuva M-real Simpeleen tehtaat.

Asutuksen rakenne

Imatran teollistuminen käynnistyi 1800-luvun lopulla Tainionkoskelta. Tornator rakennutti tehtaan läheisyyteen työntekijöilleen asuinalueen. Sen ympäristöön nousi työntekijöiden itsensä rakentamia taloja. Tainionkoski oli 1900-luvun alkupuolella nykyisen Imatran vilkkain taajama. Vuonna 1924 vesi oli Saimaalla hyvin korkealla ja tulva näkyy ulottuneen myös Tainionkoskelle. Kuva Imatran kaupungin museo.

Teollisuuslaitokset rakennuttivat usein työntekijöilleen asuntoja. Erilaisissa tehtävissä toimiville oli erilaisia asuntoja. Asuinalueet ovat viehättäviä kokonaisuuksia. Kaukopään tehtaiden läheisyydessä on 1930-luvulla rakennettu Lättälän asuinalue, jolla on parikymmentä kahden perheen asuintaloa. Kuva Imatran kaupungin museo.

Etelä-Karjalan maisema- ja kulttuurialueselvitys, osa 2

Liikenneväylät ja asutus

Etelä-Karjalassa **vesitiet** ovat olleet tärkeä väylä liikkua paikasta toiseen niin kesällä kuin talvellakin. Saarissa oli pysyvää asutusta ja se oli täysin vesiteiden varassa. Myös muille vesitie oli edullinen ja usein myös sujuvin sekä ainoa tapa kuljettaa tavaroita ja liikkua itse. Vesireittien solmukohtiin muodostui kirkonkylä, joiden laivarannat olivat keskeisiä kauppapaikkoja ja sosiaalisen elämän keskuksia. Kaiken kaikkiaan järvien ja jokien rannat olivat suosittuja asutuksen sijoittumispaikkoja.

1790-luvulla rakennetuista ns. Suvorovin kanavista Kutveleen, Käyhkään ja Kukonharjun kanavat sijoittuivat Etelä-Karjalaan. Niiden liepeille sijoitettiin varuskuntia ja etenkin Kukonharjun varrelle syntyi yhdyskunta, jossa asui sotilaita sekä kaupustelijoita ja muuta siviiliväestöä. Kun kanavan rakennustyöt olivat kiivaimmillaan, arvioidaan väkeä olleen jopa tuhat henkeä. Kanavan molemmin puolin on ollut kymmeniä rakennuksia. Kanavien sotilaallinen merkitys loppui, kun koko Suomi liitettiin Venäjään v. 1809.

Kuljetuksia varten kehitettiin uusi alustyyppi, Saimaan purjelotjat. Näillä purjelotjilla kuljetettiin myös Savossa sahattuja lautoja Lauritsalaan ja Joutsenoon, josta niitä kuljetettiin rekipelillä edelleen Viipuriin. Ensimmäinen höyrylaiva kuljetti v. 1833 puutavaraa sisämaasta Joutsenoon.

“Mustolan ja Lauritsalan välinen osa kanavaa on useissa kohden louhittu syvälle vuoreen ja sen rannat, nuo hyvin luisut ja istutuksilla sievästi kaunistetut töyräät, joiden lehtevyys vuosi vuodelta yhä rikastuu, kuin kahden puolen muodostavat mitä kauniimman näön. Tässä on myös useimmilla kanavan hoitoväestä asuntonsa ja sitä paitsi tekee joukko muita maataloja, kauppapuoteja y.m. rannan yhä vilkkaammaksi”. (Matkasuuntia Suomessa 1888–1890). Kuva Etelä-Karjalan museo.

Etelä-Karjalan maisema- ja kulttuurialueselvitys, osa 2

Ennen Saimaan kanavan rakentamista tehtiin paikalla jo useita kanavointiyrityksiä liikkumismahdollisuuksien laajentamiseksi. Varsinaisen rakentamisen alettua v. 1845 työmiesten asuminen järjestettiin parakeissa, kasarmeissa tai maakojuissa, jotka hävisivät rakentamistöiden päätyttyä. Kanavahallinnon virkamiesten asunnot sen sijaan tehtiin pysyviksi. Perustettiinpa Lappeenrantaan työmiehiä varten jopa sairaala. Rakennustyömaa oli tiiviisti asuttu kylä, jonka rakennuksista osa siirrettiin työmaan edetessä etelämmäs. Kanavatyömaa merkitsi Lappeenrannalle ja Lappeelle työtä ja rahaa. Kesän kiivaimpina rakennuskuukausina työmaalla oli yli 3000 työmiestä ja talvellakin 600 – 700 henkeä.

Saimaan kanava avasi valmistuttuaan vuonna 1856 reitin suuremmillekin aluksille Viipurin ja Pietarin markkinoille ja vahvisti alueen elinkeinoja ja asutusta, joskin viiveellä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aikana. Saimaan kanava poikikin maakuntaan keskuksia, joihin kerääntyi yrityksiä, yhteisöjä, kaupanvälittäjiä ja liikennöijä. Kanavansuulle ja -varrelle pystytettyjä rakennuksia on yhä edelleen alueen asutusrakenteessa. Imatran suunnalla merkittävin väestökeskittymä oli Vuoksenniska – Imatra – Enso – Antrea alueella Vuoksenlaaksossa.

Tiet rakennettiin yleensä aluksi helppokulkuiseen maastoon. Keskisajalla hahmonsaa saaneen maantieverkoston runko syntyi jo 1700-luvulla ja säilyi lähes sellaisenaan 1900-luvun autoistumiseen saakka. Tiet yhdistivät kaupunkeja ja suurimpia kyliä, haja-asutus jäi usein tiettömien taipaleiden taakse. Tosin vesistöjen vaikutuspiirissä sijainnutta asutusta auttoi tiheä vesi- ja talvitieverkosto, jonka merkitys säilyi 1900-luvulle saakka.

1950- ja 1960-luvulla maakunnan tieverkko pantiin uusiksi ja teitä oiottiin läpi mäkien ja kallioiden. Monet kylät jäivät syrjään teiden vaikutuspiiristä ja ennen pitkää kuihtuivat. Inkilä, Ruokolahti. Kuva Arto Hämäläinen 2007.

Etelä-Karjalan asutuksen kannalta merkittävää oli Hämeenlinnasta Viipuriin Salpausselkää pitkin kulkevan Ylisen Viipurintien rakentaminen 1300- tai 1400-luvulla. 1500-luvulla vilkastuneen tervakaupan myötä tie sai uuden arvon. Liikenne Lappeenrannan ja Viipurin välillä olikin vilkasta aina toiseen maailmansotaan saakka ja tien varteen syntyi asutusta, majataloja ja krouveja. Toisen maailmansodan seurauksena perinteiset liikenneyhteydet etelään katkesivat ja maakunnan aluerakenne muuttui rajan suuntaiseksi.

Nykyinen tieverkoston selkäranka, valtatie 6, ja sitä täydentävä kantatiestö ovat leimallisesti vaikuttaneet asutuksen sijoittumiseen Etelä-Karjalassa. Asutuksen pääosa seurailee niiden linjauksia ja niistä syrjään jääneet kirkonkylät ovat taantuneet. Näin on käynyt esimerkiksi Luumäen, Rautjärven ja Uukuniemen kirkonkylille. Myös kaupungin ja maaseudun raja lieventyi vähitellen, kun taajamien tuloteiden varsille rakennettiin uutta asutusta.

Rautateiden rakentamisella on ollut merkittävä rooli asutuksen sijoittumisessa. Salpausselän tasanteille oli helppo rakentaa ja Etelä-Karjala pääsikin varhain rautatien vaikutuspiiriin. Etelä-Karjalan rautatiet rakennettiin kahdessa vaiheessa. 1800-luvun lopulla tehtiin Helsinki – Pietari -rata sekä radat Lappeenrantaan ja Imatralle ja sieltä edelleen Sortavalaan. Myöhemmin 1930-luvulla rakennettiin uusia ratoja teollisuuden tarpeisiin. Rautatiesilta Vuoksen yli rakennettiin vuonna 1939. 1900-luvun loppupuoliskolla oli toiminnassa yhtenäinen rata läpi Etelä-Karjalan.

Rautatie edisti kaiken kaikkiaan keskusten kehitystä vaikutusalueellaan. Jo rakentamisvaiheessa työmaa merkitsi melkoista markkinapaikkaa radan varren asukkaille. Myöhemmin radan varteen syntyi rautatieläisyhdyskuntia ja asemanseudut vetivät asutusta puoleensa.

Helsinki – Pietari -radan varteen 1800-luvun lopulla rakennettu Pulsan aseman-seutu ja laaja asuinalue muodostivat tyypillisen rautatieläisyhdyskunnan elämän-piiriin, jonka rakenteita on osittain säilynyt nykypäiviin. Kuva Arto Härmäläinen 2007.

Lappeenrannan linnoituksella on pitkä historia ja nykyisin se on tärkeä matkailun vetonaula maakunnassa. Entisöinti on palauttanut vallit pienin sovelluksin 1700-luvun muotoon. Kuva Arto Härmäläinen 2007.

Puolustushistorian vaikutus

Etelä-Karjala on sijaintinsa vuoksi saanut kautta historiansa kokea rajasotien kirot ja kostoretkien kierteen. Väestö joutui sopeutumaan ohikulkeviin sota-joukkoihin ja niiden tuhoihin. Jo ristiretkien kaudella Karjala jakautui kah-teen osaan ja kumpikin puoli lähti kehittymään eri kulttuuri- ja valtapäireissä sekä eri kristillistä oppia tunnustaen. Alue sai kokea sotajoukkojen siirtoja ja joutui ryöstö- ja hävitysretkien kulkureiteille.

Ruotsin vallan aikaisen ruotujakosopimuksen mukaan muutamasta talosta muodostettu “ruotu” ylläpiti sotamiehen sekä antoi tälle torpan asuttavaksi. Upseerit ja aliupseerit asuivat ja viljelivät valtion omistamia virkataloja, “puustelleja”. Sotilastorppa tai puustelli takasivat toimeentulon ja sotilaat koottiin yhteen vain harjoituksiin. Rautjärven Miettälässä sijaitsi mm. tällai-nen puustelli.

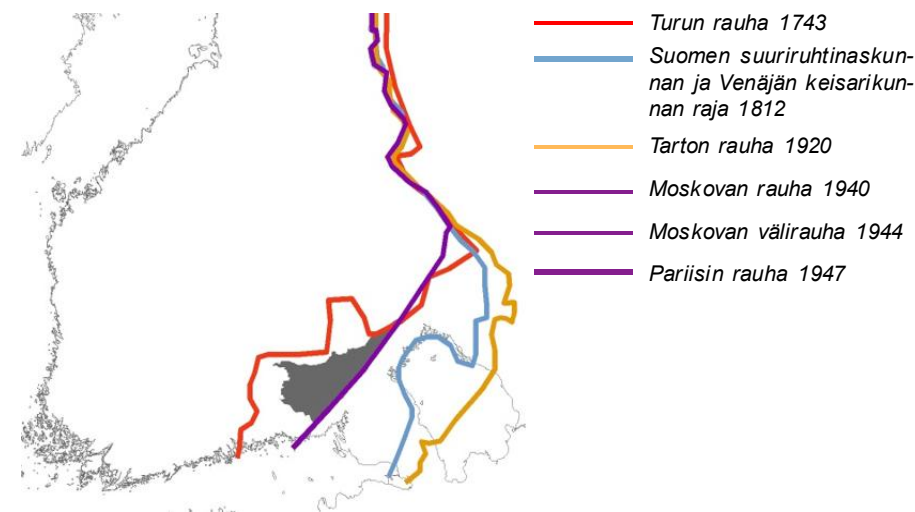
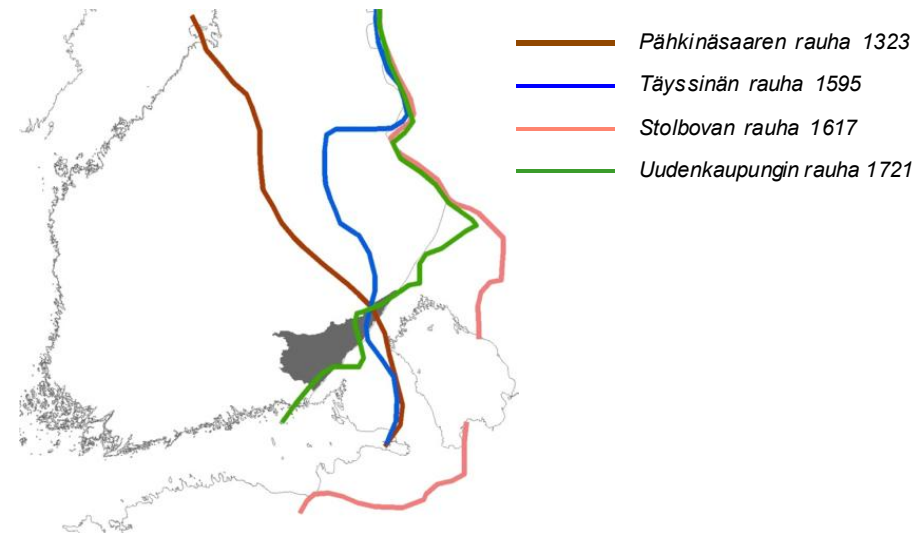
Ison vihan aikaan 1700-luvun alussa Venäjän miehitysjoukot jatkoivat väenottoja. Etelä-Karjalaa rasittivat erityisesti sotilasosastojen jatkuvat läpi-marssit ja niihin liittyvä majoitus- ja muonitusrasitus. Uudenkaupungin rau-han jälkeen Etelä-Karjalan raja noudatteli nykyisen kaakkoisrajamme suun-taa. Nykyinen Etelä-Karjalan maakuntakokonaisuus alkoi hahmottua tuol-loin ensimmäistä kertaa.

Lappeenrannan linnoittaminen aloitettiin ruotsalaisten toimesta 1720-luvulla. Turun rauhan jälkeen rakennettiin venäläisten toimesta Taavetin, Kämäkosken ja Järvi Taipaleen linnoitukset. Linnoituksissa oli yleensä pysyvä varuskunta. Majoituskasarmeja rakennettiin tärkeiksi katsotuille tienristeysalueille kuten Miettälään, Siitolaan ja Tuohikottiin. Sittemmin rajalinnoitukset menettivät mer-kityksensä ja niistä tuli maakunnan historian muistomerkkejä. Merkittävin

näistä on Lappeenrannan linnoitus, joka on nykyisin tärkeä matkailukohde maakunnassa. Lappeenrannassa siviiliasutus levisi 1700-luvun lopulla linnoitusniemeltä ympäröivälle esikaupunkialueelle, jonne muodostui ajan myötä kaupungin varsinainen keskusta.

Lappeenranta sai runsaasti vaikutteita Venäjältä. Kaupungilla oli 1790-lu-vulta lähtien vahva sotilaallinen leima, jota korosti siviili- ja sotilasväestöjen erottaminen omille alueilleen. Vaikka armeija ja laivasto oli erotettu asema-kaavallisesti siviilikaupungista, vuorovaikutusta oli silti runsaasti. Kaupungin seuralämä vilkastui, kun venäläiset upseerit osallistuivat paikallisten virka-mies- ja kauppiaasperheiden illanviettoihin.

Maakunnan raja siirtyi vielä sotien seurauksena ja aiheutti suuria väestön evakointeja. Maakunta menetti vuosina 1940 ja 1947 solmittujen rauhansopimusten perusteella alueitaan niin, että joissakin rajakunnissa menetettiin jopa yli puolet maa-alasta. Sen seurauksena jouduttiin asuttamaan talvisodan jälkeen noin 400 000 siirtolaista Suomen puolelle pääasiassa Etelä- ja Keski-Suomeen. Yhtenäistä eteläkarjalaista asutusta jäi edustamaan nykyisen Etelä-Karjalan maakunnan väestö.

Haminan rauhassa vuonna 1809 koko Suomi joutui Venäjän alaisuuteen.

Vilkkaiden yhteyksien katkeaminen Viipuriin ja muihin asutuskeskuksiin rajan takana vaikutti voimakkaasti elinkeino- kuin muuhunkin elämään Etelä-Karjalassa. Elinkeinoja kehitettiin maakunnan rajojen sisällä suuntautuen enemmän länteen. Tieyhteyksien katkeamisen myötä kanssakäyminen väheni ja asutus rajan tuntumassa alkoi taantua. Virallisella tasolla Neuvostoliitosta tuli kuitenkin tärkeä kauppakumppani ja sittemmin lähialueyhteistyön käynnistyminen monipuolisti maiden välisiä suhteita. (Liitteessä 2 on kerrottu kahden kylän kohtaloista rajan siirtojen kurimuksessa.)

Evakot kulkivat talvi- ja jatkosodan aikana Etelä-Karjalan läpi. Myös monet eteläkarjalaiset joutuivat jättämään kotinsa pysyvästi tai väliaikaisesti. Parikkala. Kuva Etelä-Karjalan museo.

Rauhan aikana puolustushistorian vaikutus asutukseen tuli enemmänkin yhdyskuntien kasvusysäyksenä kuin suurina väestövaikutuksina. Tosin paikallisesti esim. Lappeenrannan väestömäärässä oli Venäjän vallan aikaan sotaväen ja sen perässä kaupunkiin muuttaneen väen osuus näkyvä. Välillisistä vaikutuksista merkittävimpiä olivat varuskuntien taloudelliset vaikutukset. Linnat ja myöhemmin varuskunnat loivat keskiajalta lähtien lähiympäristöönsä palvelujen tarvetta. Varuskunnan hankintahuutokaupat, kaupustelu, kaikenlaiset rakennus- ja korjaustyöt, käsityöläisten palvelut, pyykinpesu ja leipominen antoivat työtä ja toimeentuloa lähiseudulle.

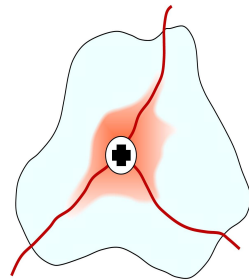
Rautjärven Miettälään rakennetun kasarmialueen säilyneitä rakennuksia. Kuvat Arto Hämäläinen 2007.

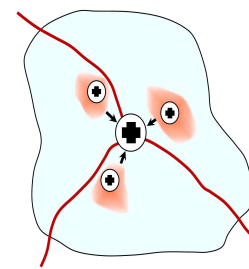
Asutuksen kehitys erityyppisillä alueilla

Keskustaajamat lievealueineen ovat poikkeuksetta uudistuvan asutuksen aluetta ja rakentaminen niillä on ollut jatkuvaa. Kehitys perustuu yleiseen taajamoitumis- ja keskittymiskehitykseen, jonka seurauksena väestöä muuttaa ympäröiviltä alueilta ja osittain myös muista keskuksista näille alueille.

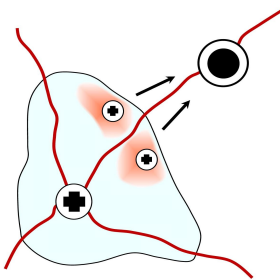
Taajamien lievealueiden kehityksessä näyttää tieyhteyksillä ja suurempien taajamien läheisyydellä olleen merkittävä vaikutus niin rakentamisvolyymiin kuin rakentamisen sijoittumiseenkin. Lievealueet seurailevat usein pääteiden linjaa ja suuntautuvat kohti suurempaa keskusta. Selkeimmillään tämä piirre esiintyy kaupunkien naapurikunnissa.

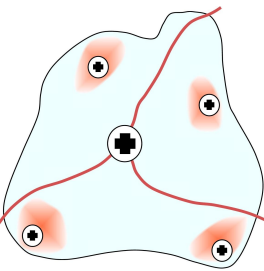
Keskustaajamaan läheisesti tukeutuvat kyläkeskukset tai asutustihentymät ovat useimmissa tapauksissa jossain määrin uusiutuvia alueita, jopa jatkuvan rakentamisen alueita. Näidenkin alueiden kehittymisessä näyttää tieyhteyksillä ja korkeamman tason palvelujen saavuttavuudella olevan merkittävä vaikutus. Sen sijaan keskustaajamaa ympäröivillä haja-asutusalueilla saattaa olla myös vanhan, taantuvan asutuksen alueita.

Kunnan ulkopuoliseen keskukseen tukeutuvilla asutusalueilla näyttää etäisyydellä olevan merkittävä vaikutus alueen kehittymiseen. Lähellä suurempaa keskusta sijaitsevilla asutusalueilla tapahtuu uudistumista ja rakentaminen voi olla jatkuvaa. Kauempana sijaitsevilla, mutta toiminnallisesti kuitenkin suurempaan keskukseen tukeutuvilla alueilla on asutus vanhempaa ja uusiutuminen hidasta.

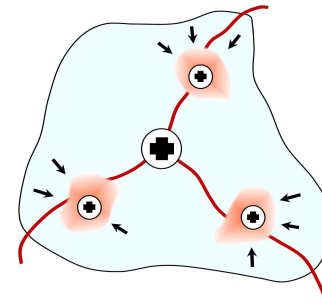

Suurempaan taajamaan nähden syrjäisillä asutusalueilla asutus on enimmäkseen vanhaa ja taantuvaa. Uutta rakentamista tapahtuu yksittäisinä tapauksina luonto-olosuhteiltaan houkutteleville paikoille. Syrjäisten talouskylien palvelut on lakkautettu miltei poikkeuksetta. Haja-asutusalueilla rakentaminen on usein maatilojen asuin-

rakennusten uusimista. Joissakin tapauksissa on havaittavissa ryhmittymistä teiden varsille varsinkin alueilla, joissa asutus on erityisen harvaa ja asutuksen välissä on laajoja asumattomia alueita.

Muissa talouskylien keskuksissa, joilla on ollut suhteellisen keskeinen sijainti ja itsenäinen asema peruspalvelujen tarjoajana, on tapahtunut asutuksen uusiutumista vielä 1970- ja 80-luvuilla. Nämä ovat olleet tyypiltään perinteisiä, maatalouden harjoittamiseen perustuvia kyliä, jotka ovat tarjonneet peruspalvelut lähiympäristölleen. Viime vuosikymmenellä palveluja on lakkautettu myös näistä kylistä ja asutus on taantuvaa.

Vapaa-ajan asutus on sijoittunut omien lakiensa mukaan. Valtaosa sijaitsee rannoilla tai luonto-olosuhteiltaan erityisen houkuttelevilla alueilla. Vapaa-ajan asutuksen kasvu, vapaa-ajan lisääntyminen ja nopea kaupungistuminen aiheuttivat II-maailmansodan jälkeen vapaa-ajan asutuksen voimakkaan kasvun.

Mökit rakennettiin sotien jälkeisen rakentamisaallon harjalla rantaviivan tuntumaan, niitä nousi jopa pienille kallioluodoillekin. Mökit olivat enimmäkseen pieniä ja yksinkertaisia. Suur-Saimaa, Taipalsaari. Kuva Arto Härmäläinen.

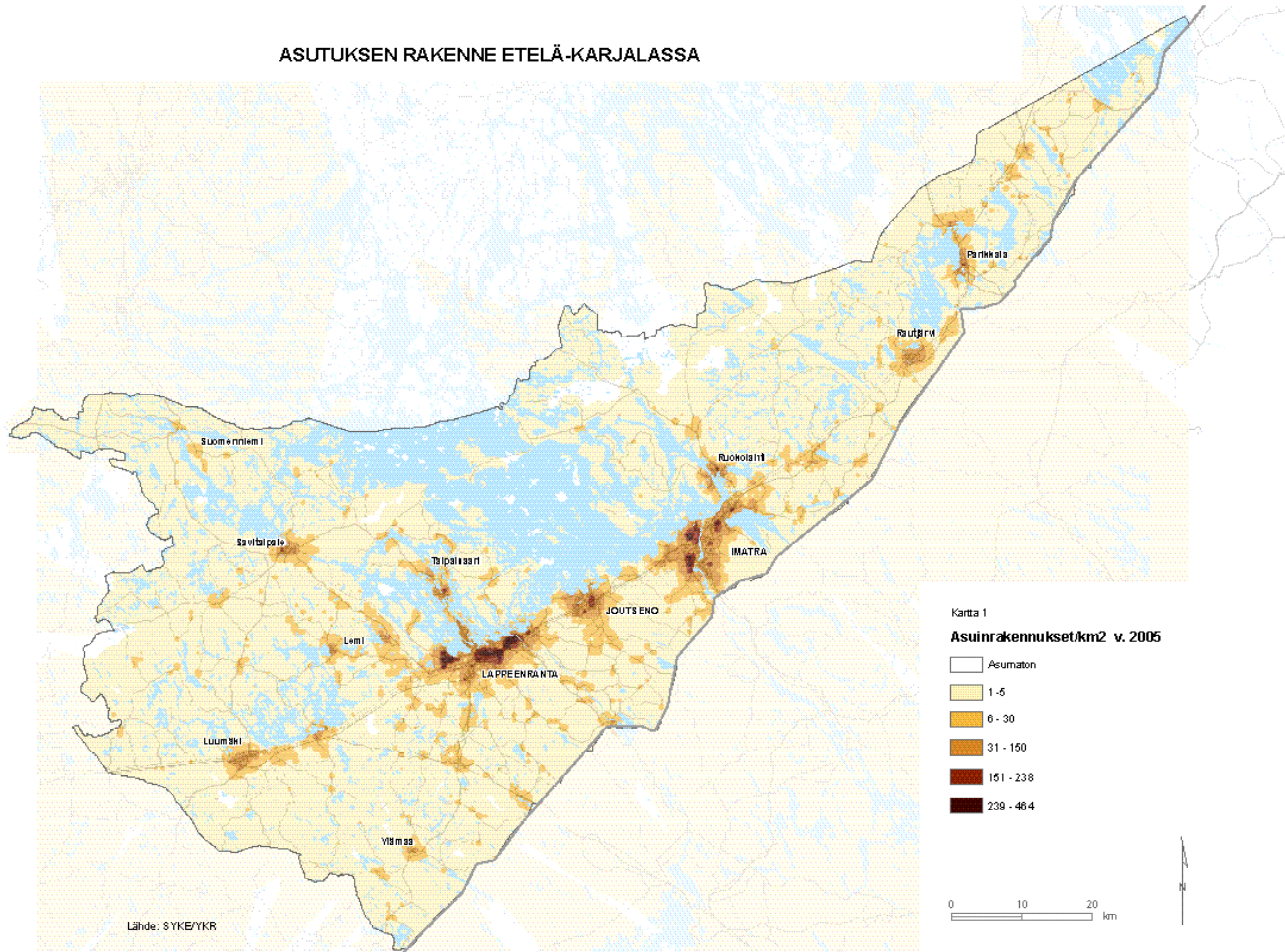
Sittemmin kasvu vapaa-ajan rakentamisessa on hiipunut. Taitekohta oli 1970-luku, jonka jälkeen rakentaminen on vähentynyt näkyvästi. Samalla vapaa-ajan asunnoista on rakennettu tilavia, hyvin varustettuja ja jopa ympärivuotiseen käyttöön sopivia. Vapaa-ajan asuntojen käyttö onkin lisääntynyt huomattavasti viime vuosikymmenen aikana ja moni kesämökki muuttuikin kakkosasunnoksi, joskus jopa vakituiseksi asunnoksi.

Rakennuslaki ja rantakaavasäännökset ovat ohjanneet rantarakentamista. Rantayleiskaavoitus yleistyi 1900-luvun lopulla. Vapaa-ajan asuntojen ympäristöhaitat korostuvat pienissä vesistöissä ja tiheästi rakennetuilla ranta-alueilla. Tonttien rakentaminen, maan muokkaus ja rantaviivan käsittely lisäävät merkittävästi myös luonnonhuuhtoumaa.

Rantoja on viime vuosina pyritty suojelemaan mm. sijoittamalla uudet loma-asunnot ryhmiksi hajanaisen rakentamisen sijaan. Rantaan jätetään suojavyöhyke ja tierakentamista järjeistetään kokoojateillä. Kuva Arto Härmäläinen.

ASUTUKSEN RAKENNE ETELÄ-KARJALASSA

Asutuksen koko kuva

Etelä-Karjalan asutuksen rakennetta leimaa voimakas keskittyminen Salpausselän laelle ja rinteille syntyneelle ydinalueelle, jonka muodostavat Lappeenrannan, Joutsenon ja Imatran taajamat. Edellä mainittujen kuntien osuus on yli 70 % väestöstä ja yli 80 % työpaikoista maakunnassa.

Näiden asutusalueiden kasvuun on ratkaisevasti vaikuttanut puunjalostusteollisuuden keskittyminen Saimaan etelärannalle samoin kuin Salpausselän suomat mahdollisuudet liikenteen kehittymiselle. Valtatie 6:n ja rautatien muodostaman valtavyöhykseen on keskittynyt asutusta läpi koko maakunnan muodostaen näin ikään kuin maakunnan asutuksen selkärangan.

Muiden valta-, kanta- ja seututeiden asutusta keräävä vaikutus näkyy selvimmin Lappeenranta–Savitaipale-tien varrella, mutta myös Lappeenrannasta Ylämaalle ja Nuijamaalle kulkevien teiden varsilla. Jossain määrin on asutustihentymiä myös Savitaipale–Tuohikotti-tien varrella sekä Luumäki–Savitaipale-tien varrella.

Valta-, kanta- ja seututieliikenteestä syrjään jääneitä kyliä on useassa kunnassa. Aiemmin kunnan keskuksina toimineita kirkonkylä on jäänyt syrjään, kun kunnan keskustaajamaa on alettu kehittää parempien liikenneyhteyksien varaan. Näitä ovat Rautjärven, Saaren, Luumäen ja Uukuniemen kirkonkylät. Muita syrjään jääneitä kyliä ovat mm. Luumäen Viuhkola, Ylämaan Ylijärvi, Ruokolahden Purnujärvi ja Pohja-Lankila, Rautjärven Miettälä ja Laikko, Parikkalan Kumpu ja Uukuniemen Niukkala. Nämä kylät ovat pääasiassa vanhenevan väestön ja asutuksen alueita, mutta niissä on myös nuorempaa, alle 50-vuotiaasta väestöä jonkin verran.

Kaiken kaikkiaan asutus kattaa maakunnan sillä tavoin tarkoin, että laajempia asumattomia seutuja ei juurikaan ole lukuun ottamatta Taipalsaaren pohjoisosassa sijaitsevaa puolustuslaitoksen harjoitusalueetta, Ruokolahden pohjoisosan metsäyhtiön maita ja Ylämaan, Luumäen ja Lappeenrannan alueella sijaitsevaa pohjois–etelä suuntaista asumattomaa vyöhykettä, jossa sijaitsee mm. turvetuotantoalue sekä maakunnan länsilaidalla olevia metsäalueita. (Kartta 1).

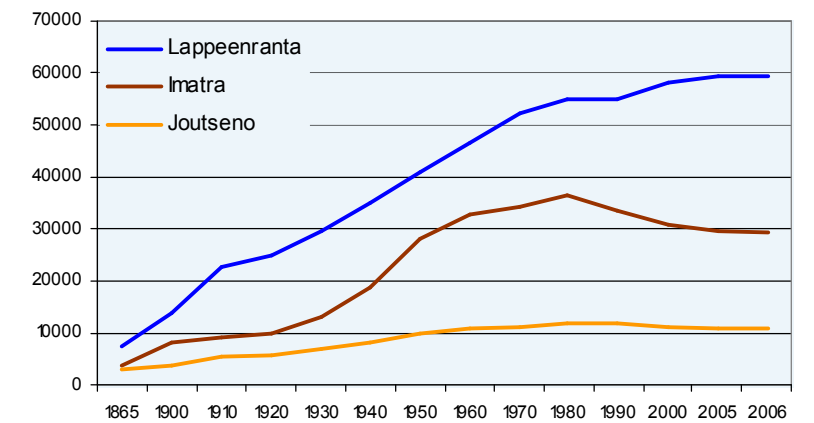

Tiestön ja vesistöjen yhteisvaikutus asutusta houkuttelevana tekijänä näkyy selvimmin mm. Lappeenrannassa, Taipalsaarella, Ruokolahdella ja Parikkalassa. Muuallakin maakunnassa on pienempiä asutustihentymiä tämän tyyppisillä alueilla. Voisalmi, Lappeenranta. Kuva Arto Härmäläinen 2007.

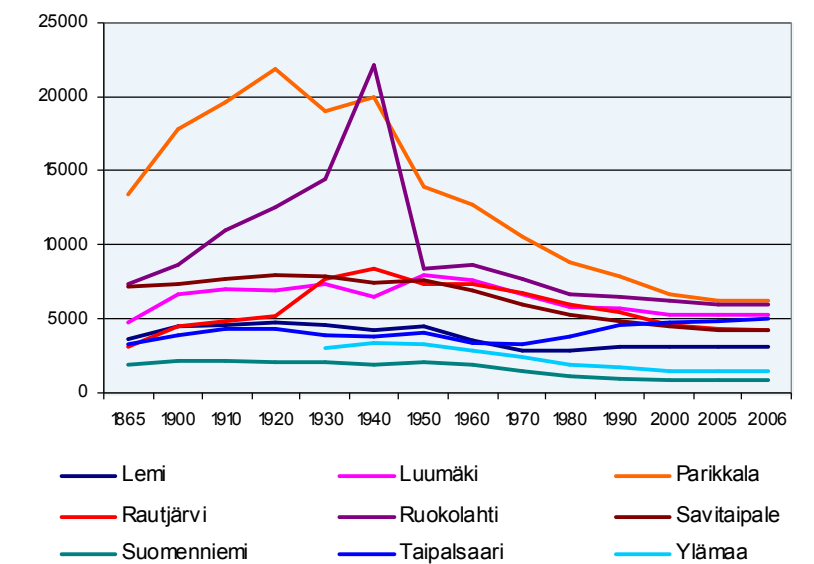
Kunnittainen väkiluvun kehitys

Etelä-Karjalan ydinalue on kasvanut aina 1800-luvun lopulta asti. Lappeenrannan väki on lisääntynyt koko ajan. Joutsenon ja etenkin Imatran väkiluku kääntyi laskuun 1980-luvulla. Maaseutukuntien väestön kehitys oli vakaata lukuun ottamatta joidenkin kuntien aluemenetyksiä sodan jälkeen¹ tai kuntien kesken tehtyjä alueliitoksia². Maaseudulla tapahtui käänne 1950-luvulla ja väestö alkoi vähentyä tasaisesti lukuun ottamatta Taipalsaaren väkilukua, joka poikkeuksellisesti lähtikin kasvuun 1970-luvulla. Lemmin väkiluku kääntyi lievään nousuun 1970-luvun lopulla ja vakiintui 1990-luvun lopun tasolle. Taipalsaaren ja Lemmin poikkeava kehitys pohjautuu paljolti kuntien alueelleen kaavoittamiin asuinalueisiin, joista käydään töissä Lappeenrannassa.

Ydinalueen väestönkehitys v. 1865-2006

Maaseutukuntien väestönkehitys v. 1865-2006

¹ Alueluovutuksissa v. 1944 menettivät pinta-alastaan yli puolet Nuijamaa, Jääski ja Uukuniemi.

Osan pinta-alastaan menettivät Rautjärvi, Parikkala, Saari, Ylämaa, Ruokolahti, Simpele, Joutseno ja Lappee.

² Parikkalasta erotettiin Saari v. 1922 ja Simpele v. 1929.

Imatran kauppalat perustettiin v. 1948 osasta Joutsenoa ja Ruokolahtea sekä Jääskin Suomen puolelle jääneistä osista.

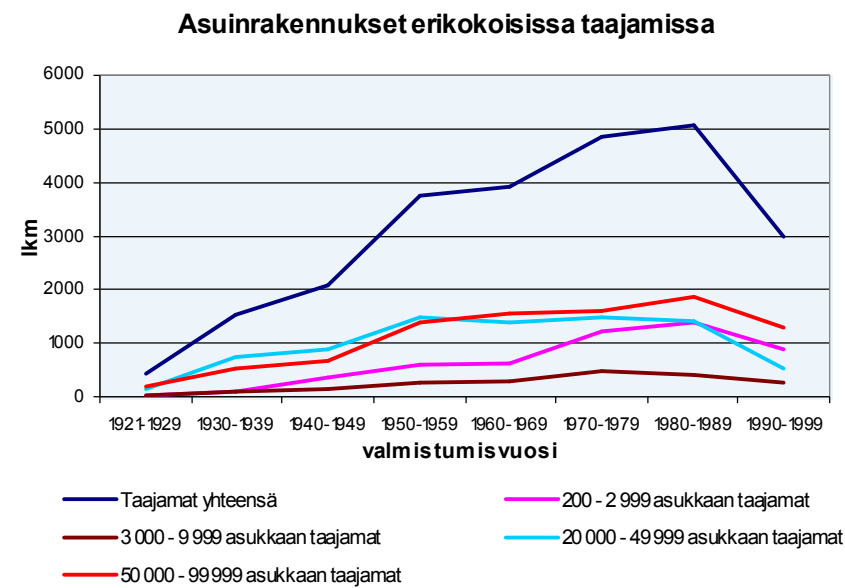
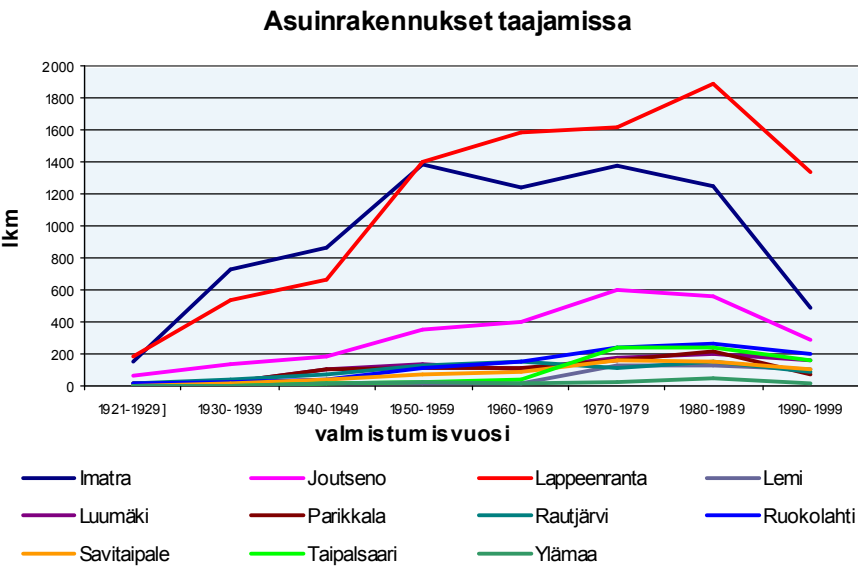
Lauritsala ja Lappee liitettiin Lappeenrantaan v. 1967. Simpele liitettiin Rautjärveen v. 1973.

Nuijamaa liitettiin Lappeenrantaan v. 1989. Saari ja Uukuniemi liitettiin Parikkalaan v. 2005.

Taajama-asutuksen kehitys

Taajamaväkiluku sekä taajamien työpaikkamäärä on Lappeenrannan ohella kasvanut eniten kaupunkien läheisissä kunnissa eli Lemillä, Taipalsaarella ja Ruokolahdella. Taajamien väestökato samoin kuin taajamien työpaikkojen menetykset ovat koetelleet Imatraa, Parikkalaa ja Rautjärveä. Myös Joutseno ja Savitaipale ovat menettäneet taajamatyöpaikkojaan.

Taajamien asuinrakennuskannassa näkyy jälleenrakennusvuosien rakentamisvilkkaus ja näitä rakennuksia onkin rakennuskannassa vielä runsaasti. Imatran taajamarakentamisessa on ollut notkahduksia 1960- ja 80-luvuilla, mutta vastaavasti tällöin on haja-asutusrakentaminen ollut hieman vilkkaampaa.

Ulkopuoliseen työssäkäyntiin perustuvat asuinalueet hajottavat yhdyskuntarakennetta ja lisäävät autoilua, mutta tarjoavat parhaimmillaan viihtyisän ja rauhallisen asuinympäristön varsinkin lapsiperheille. Kuukanniemi, Lemi. Kuva Arto Härmäläinen 2007.

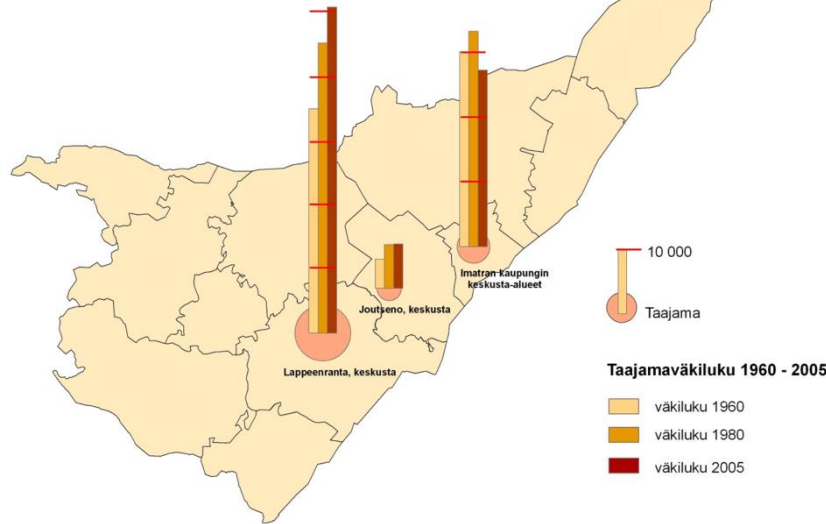
Lappeenrannan asuinrakennuskannassa taajamarakentamisen kasvu näkyy selvästi ja 1980-luku oli erityisen vilkkaan rakentamisen aikaa. Maaseutukunnissa taajamia on rakennettu tasaisesti, mutta määrällisesti yleisimmin 100 – 250 asuinrakennusta vuosikymmenessä. 1990-luvulla on taajamarakentaminen supistunut kaikissa kunnissa.

Rakentamisvolyymin laskiessa 1990-luvulla on pienempien taajamien osuus rakentamisessa hieman kasvanut. Suurimpien taajamien rakentamisvolyymi on ollut suurempi kuin pieneköiden taajamien (200 – 2999 asukasta) rakentamisen yhteenlaskettu määrä aina 1990-luvulle saakka. Silloin Imatran keskusta-alueelle valmistuneiden rakennusten määrä jäi pienemmäksi kuin maaseututaajamien yhteenlaskettu valmistuneiden rakennusten määrä.

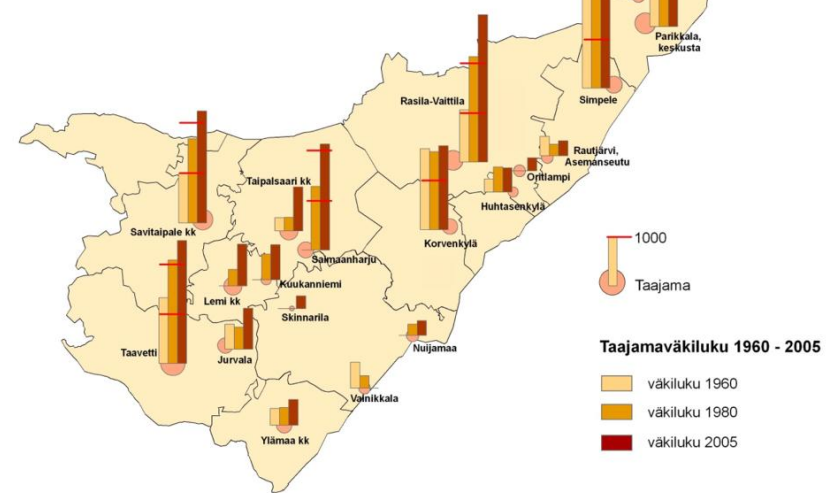
Taajamien kehitys on eriytynyt niiden sijainnin ja saavutettavuuden suomien mahdollisuuksien mukaan. Koko maassa taajamien lukumäärä on vähentynyt, sillä monet pienet taajamat ovat pudonneet ulos taajamakriteereistä. Samalla taajamien keskimääräinen koko on kasvanut. Etelä-Karjalassa sen sijaan taajamien lukumäärä on noussut, kun syntyivät Lemmin Kuukanniemi, Taipalsaaren Saimaanharju ja Ruokolahden Oritlampi. Myös Lemmin kirkonkylä, Nuijamaan kirkonkylä, Saaren Akonpohja ja Rautjärven Asemanseutu kasvoivat taajaman mittoihin. Joutsenon Konnunsuo ja Lappeenrannan Vainikkala sen sijaan putosivat taajamakriteerin alapuolelle.

TAAJAMIEN KEHITYS ETELÄ-KARJALASSA

Kaupunkitaajamat

Maaseututaajamat

Lähde: SYKE/YKR

Yleensä ottaen taajamien kasvu on painottunut kohti suurempia taajamia, jotka usein ovat kuntien pääkeskuksia. Poikkeuksia tähän ovat Imatran keskusta-alueet, Simpele ja Parikkalan keskusta, joissa taajamaväkiluku on supistunut viime vuosikymmeninä.

Keskustaajamien ohella ovat kasvaneet ulkopuoliseen työssäkäyntiin perustuvat pienemmät asutustaajamat. Niinpä lähellä suurta keskusta olevat Jurvala, Kuukanniemi, Saimaanharju, Oritlampi ja Huhtasenkyä ovat olleet taajamaväestöltään kasvavia alueita. Myös Korvenkyä on säilyttänyt väestönsä viime vuosikymmeninä. Suurempaan keskukseen nähden kauempana sijaitseissa Väinikkalassa ja Asemanseudulla on kehitys sen sijaan ollut päinvastaista.

Keskustaajamaan tukeutuvassa Särkisalmen taajamassa väestö on ollut hienoisessa kasvussa. Samoin Akonpohja ja Nuijamaan kirkonkyä, joilla on ollut oma asemansa peruspalvelujen tarjoajana lähiympäristölleen, ovat kasvattaneet väestöään niin, että ovat saavuttaneet taajaman statuksen.

Alueellisesti ovat laajentuneet viime vuosikymmeninä selvimmin Lappeenrannan lisäksi Savitaipaleen kirkonkyän, Luumäen Jurvalan, Lemin kirkonkyän, Taipalsaaren Saimaanharjun ja Ruokolahden kirkonkyän taajamat.

Vanhan ja uuden asutuksen alueet

Syrjäiset kyläkeskukset ja haja-asutusalueet ovat väestökadon ja työpaikkamenetysten seurauksena jääneet pääasiassa vanhan asutuksen alueiksi. Uudisrakentamista on näillä alueilla tapahtunut yksittäistapauksina luonto-olosuhteiltaan erityisen edullisilla alueilla tai taajamien lievealueilla. 1950-luvulla rakennettuja asuinrakennuksia on rakennuskannassa vielä paljon. Myös 1980-luvulla rakennettiin edellisiä vuosikymmeniä vilkkaammin. 1990-luvulle tultaessa vauhti laantui muualla paitsi Lappeenrannassa, jossa rakennettiin vielä viime vuosikymmenellä melko vilkkaasti kaupungin lievealueilla.

Samalla, kun asutus siirtyy muuttotappioalueilla reunoilta keskuksiin, otetaan keskustien ympäristössä uusia alueita asuinkäyttöön. Näin syntyy leimallisesti vanhan asutuksen alueita ja toisaalta uuden asutuksen alueita. Kaupunkien lievealueiden haja-asutus on kasvanut Lappeenrannassa 1990-luvulta lähtien, mutta Imatralla taas lievealueen haja-asutusrakentaminen on vähentynyt jo pidemmän aikaa, tosin laantuen. Imatralla uutta asutusta on syntynyt kaupunginosien välisille alueille. (Kartta 2)

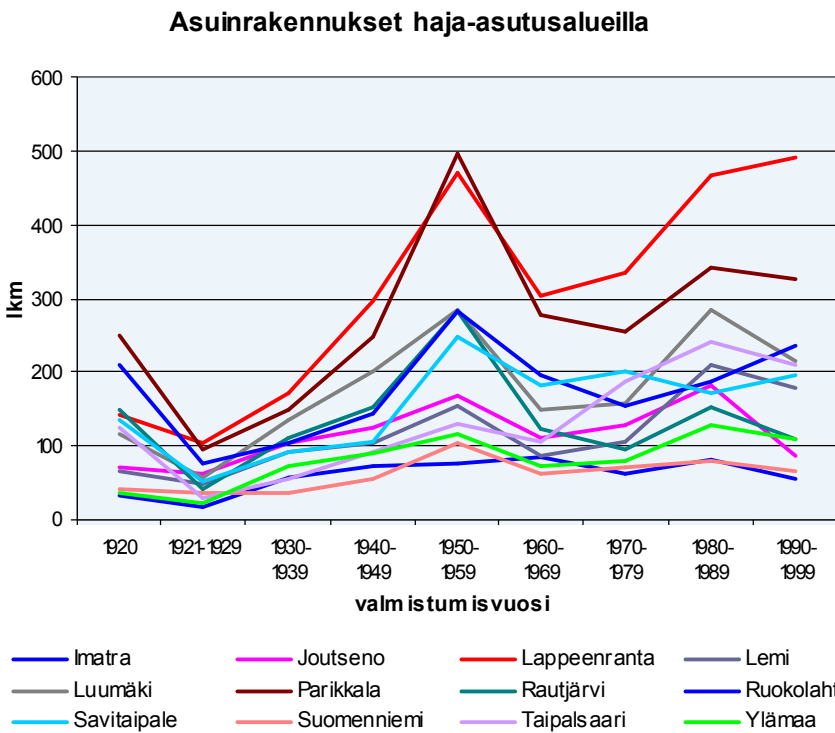

Syrjäisillä haja-asutusalueilla saattaa vaikkapa vesistö, maisema tai etelärinne houkuttaa yksittäisiä rakentajia. Tönkivaara, Parikkala. Kuva Arto Härmäläinen 2007.

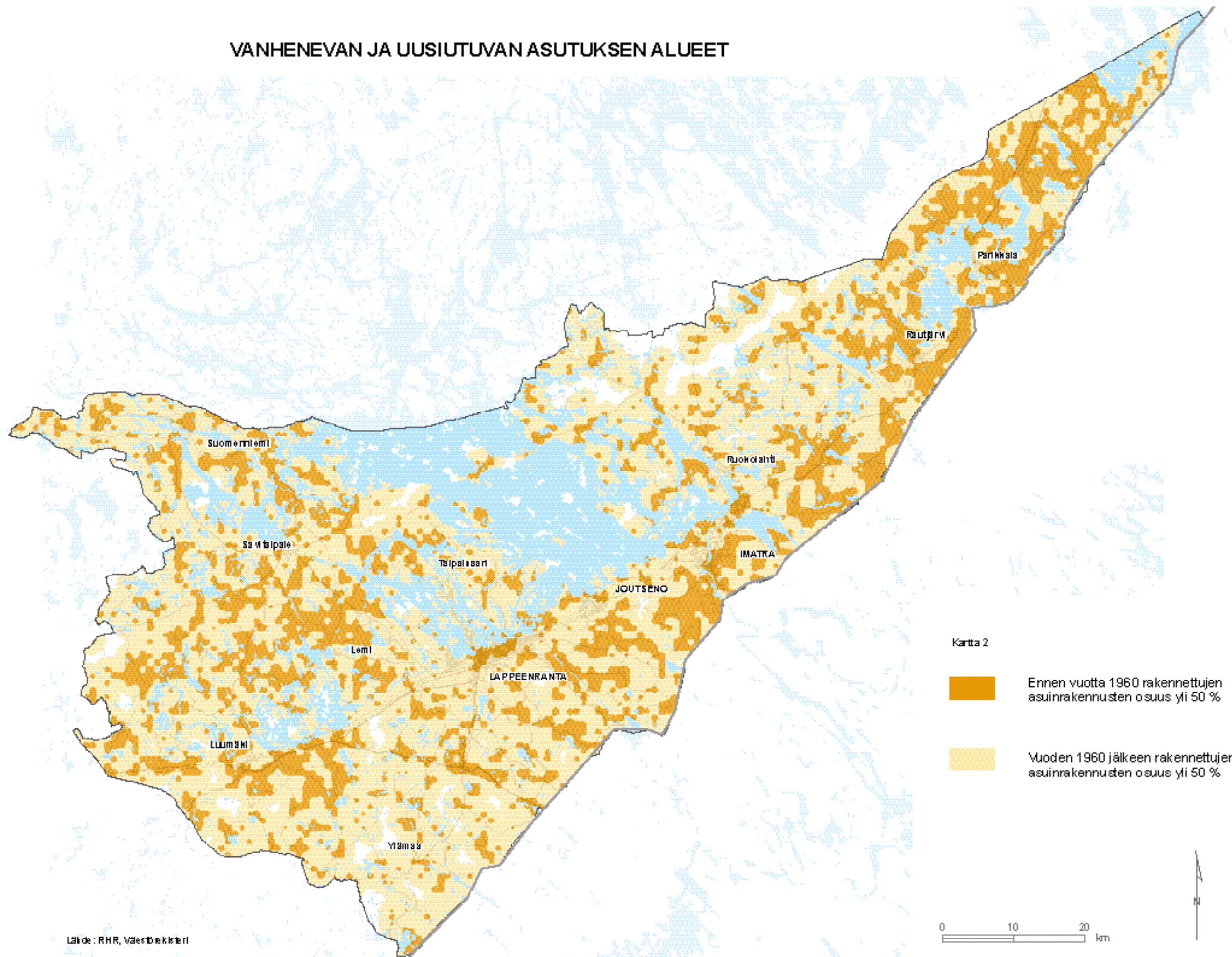
Uusin asutus, joksi tässä luetaan vuoden 1990 jälkeen rakennetut asuinrakennukset, kattaa erilaisilla tiheyksillä asuinrakentamiseen soveltuvat alueet koko maakunnan läpi. Kokonaiskuvassa erottuu uuden asutuksen keskittyminen 6-tien varrella oleviin taajamiin ja niiden liepeille sekä leviäminen selkeinä nauhoina Lappeenrannasta myös pohjoiseen ja etelään.

Vilkkainta on rakentaminen ollut luonnollisestikin taajamissa ja kuntien keskustoissa. Ydinalueen lisäksi on rakennettu suhteellisen vilkkaasti Luumäen Taavetissa ja Jurvalassa, Taipalsaaren kirkonkylässä ja Saimaanharjulla sekä Ruokolahden kirkonkylässä. Taajamien lievealueille on rakennettu uutta kaikissa suurimmissa taajamissa. Tienvarsille on rakennettu vilkkaimmin Lappeenrannasta lähtevien teiden varsille sekä yleensäkin taajamia yhdistävien tieosuuksien varsille.

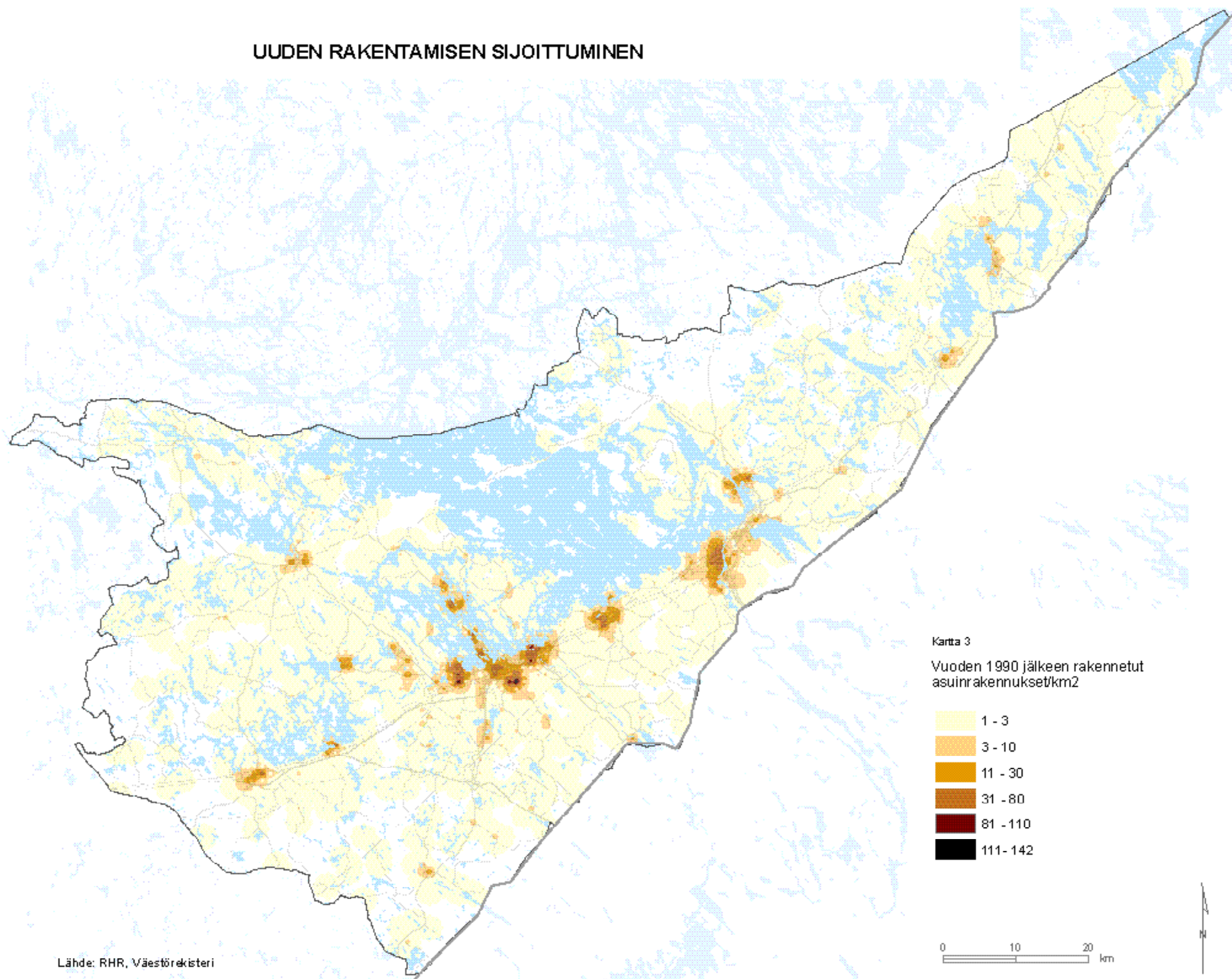
Hajarakentamista on ollut eniten Parikkalan ja Ruokolahden kunnissa sekä Luumäki – Lemi – Savitaipale – Taipalsaari -alueella. Asutus sijoittuu usein kyliin ja teiden varsille, mutta myös vesistöjen äärelle tai ulottuville on rakentaminen ollut suosittua. (Kartta 3)

VANHENEVAN JA UUSIUTUVAN ASUTUKSEN ALUEET

UUDEN RAKENTAMISEN SJOITTUMINEN

Asuminen eri talotyypeissä

Suomessa on perinteisesti asuttu yhden talouden taloissa sekä maaseudulla että esiteollisissa puukaupungeissa. Teollistumisen ja kaupungistumisen myötä on suomalainen asuminen muuttunut kerrostalovaltaisemmaksi– erityisesti toisen maailmansodan jälkeisen laajan lähiorakentamisen myötä. Nyttemmin rakentamisen painopiste on kuitenkin siirtynyt kohti pientalorakentamista.

Etelä-Karjalan asuinrakennuskannassa näkyy jälleenrakennusvuosien vilkas pientalorakentaminen. Noususuunta jatkui ja 1980-luvulla valmistui pientaloja kaikkein eniten. 1990-luvulla pientalojen rakentaminen alkoi supistua huomattavasti yleisen rakentamisvilkkauden hiipumisen seurauksena. Kerrostaloalueiden rakentaminen saavutti huippunsa 1970-luvulla, jonka jälkeen valmistuneiden rakennusten määrä asuntokannassa on hienoisesti laskenut.

Pientalopainotteisuus vaikuttaa asutuksen rakenteeseen hajauttavasti. Sen voimakkuuteen vaikuttaa kuitenkin asuntojen ja asuntoalueiden sijoittaminen olemassa olevaan asutukseen nähden, asuntoalueiden tiiviys, tonttikoot jne.

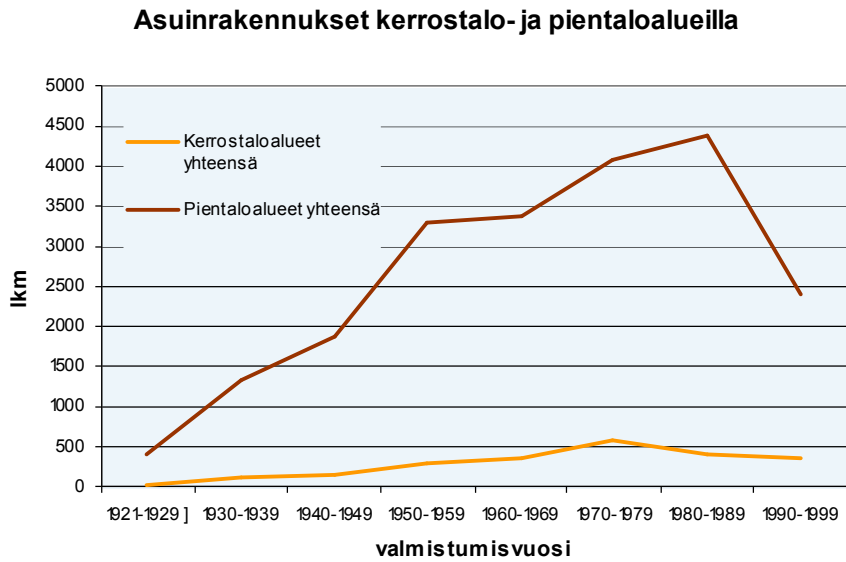
Toiveiden täyttymys vai mahdollisuuksien kompromissi? Rivitaloasuminen on yleistynyt taajamoitumisen seurauksena myös maaseutukunnissa. Tavallista on vanhusten siirtyminen taajamaan palveluiden äärelle. Lemin kirkonkylä. Kuva Arto Hämäläinen 2007.

Etelä-Karjalan maisema- ja kulttuurialueselvitys, osa 2

Kerrostalo on yleisin asumismuoto taajamissa. Asunnoista 40 % sijaitsee kerrostaloissa. Rakentamisen huippu seurailee taajamoitumisen ja maaltamuuton kehitystä. Huhtiniemi, Lappeenranta. Kuva Arto Hämäläinen 2007.

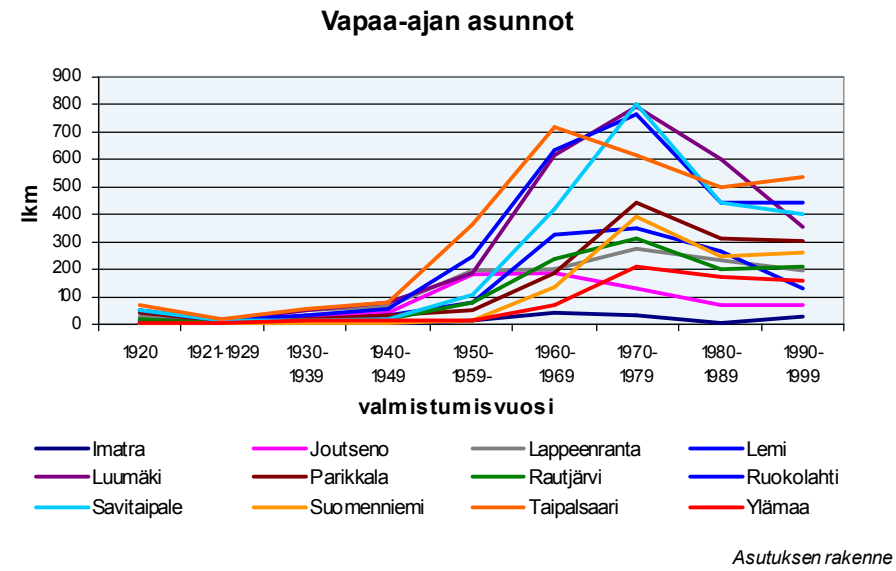
Vapaa-ajan asutus

Vapaa-ajan asunnoista suurin osa sijoittuu rannoille tai rannan tuntumaan. Vapaa-ajan asumusten rakentaminen on ollut vilkkainta luonnollisesti vesistöisimmissä kunnissa eli Taipalsaarella, Ruokolahdella, Savitaipaleella ja Luumäellä. Näistä eniten on supistumista rakennusmäärissä tapahtunut 1970-luvun huippuvuosien jälkeen Luumäellä ja Savitaipaleella. Saimaan rannoilla eli Taipalsaarella ja Ruokolahdella rakentaminen vakiintui 1990-luvulla edellisen vuosikymmenen tasolle, Taipalsaarella jopa hieman kasvaen.

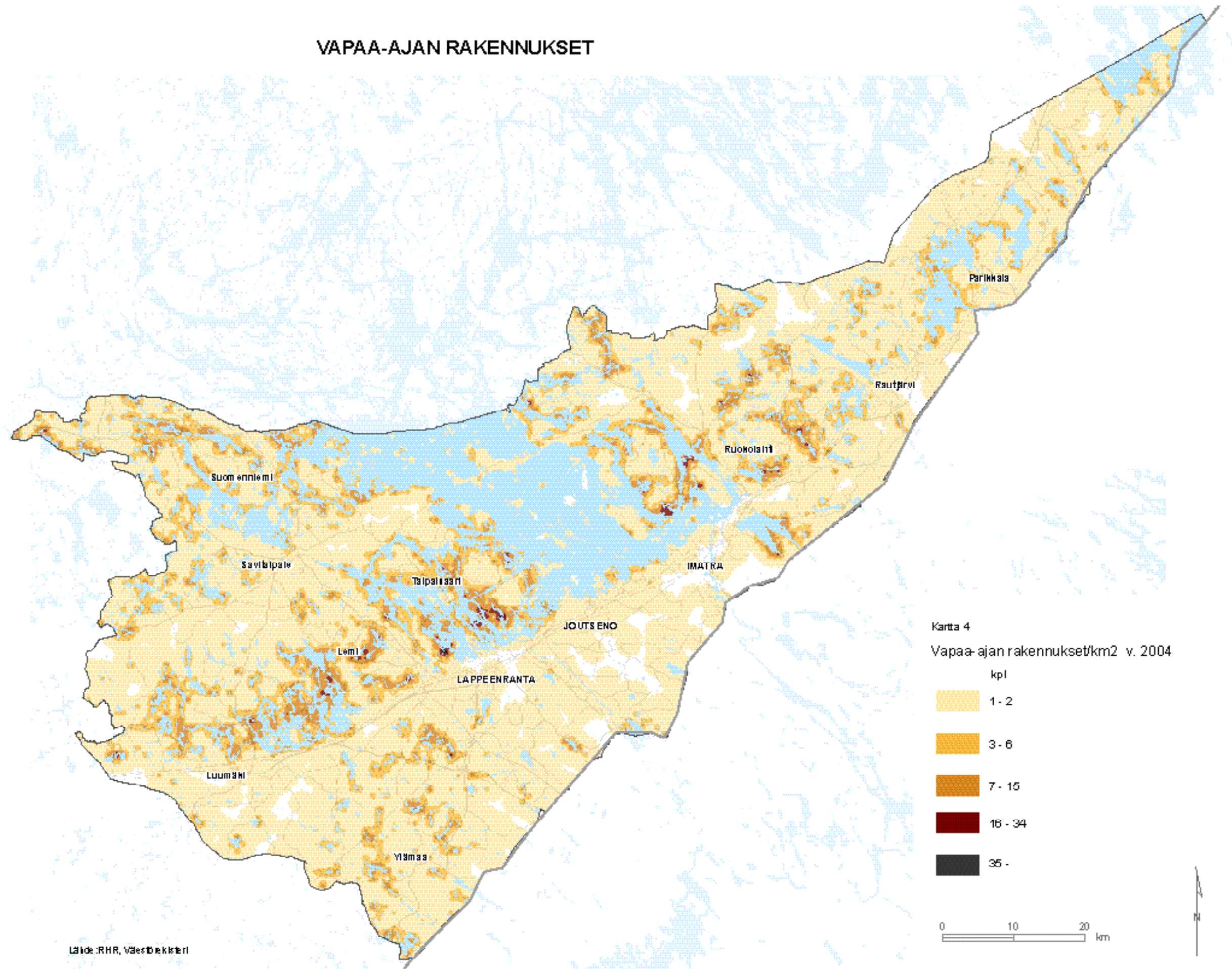
Kokonaisuudessaan vapaa-ajan asutus levittäytyy vyöhykkeinä kummankin Salpausselän pohjoispuolisille järviolueille. Salpausselkien alapuolisilla “kui-villa” alueilla on vain yksittäisiä asumuksia. Laajimmat yhtenäiset tihentymät ovat Luumäen, Lemin ja Taipalsaaren alueella, mutta tihentymiä on myös Suomenniemellä ja Ruokolahdella.

Vesistöt ovat määräävä tekijä alunpitäen vapaa-ajan asunnoksi rakennettujen asuntojen sijoittumisessa. Saimaan sekä suurimpien järvien rannat ovat miltei poikkeuksetta rakennettuja. Myös pienempien järvien ja lampien äärellä on vapaa-ajan asutusta jonkin verran ja jopa alueilla, joilla ei ole yhteyttä vesiin. Viime mainitut asumukset lienevät esim. perittyjä asuntoja, joiden käyttötarkoitus on siinä yhteydessä muuttunut vakinaisesta asunnosta vapaa-ajan asunnoksi. (Kartta4)

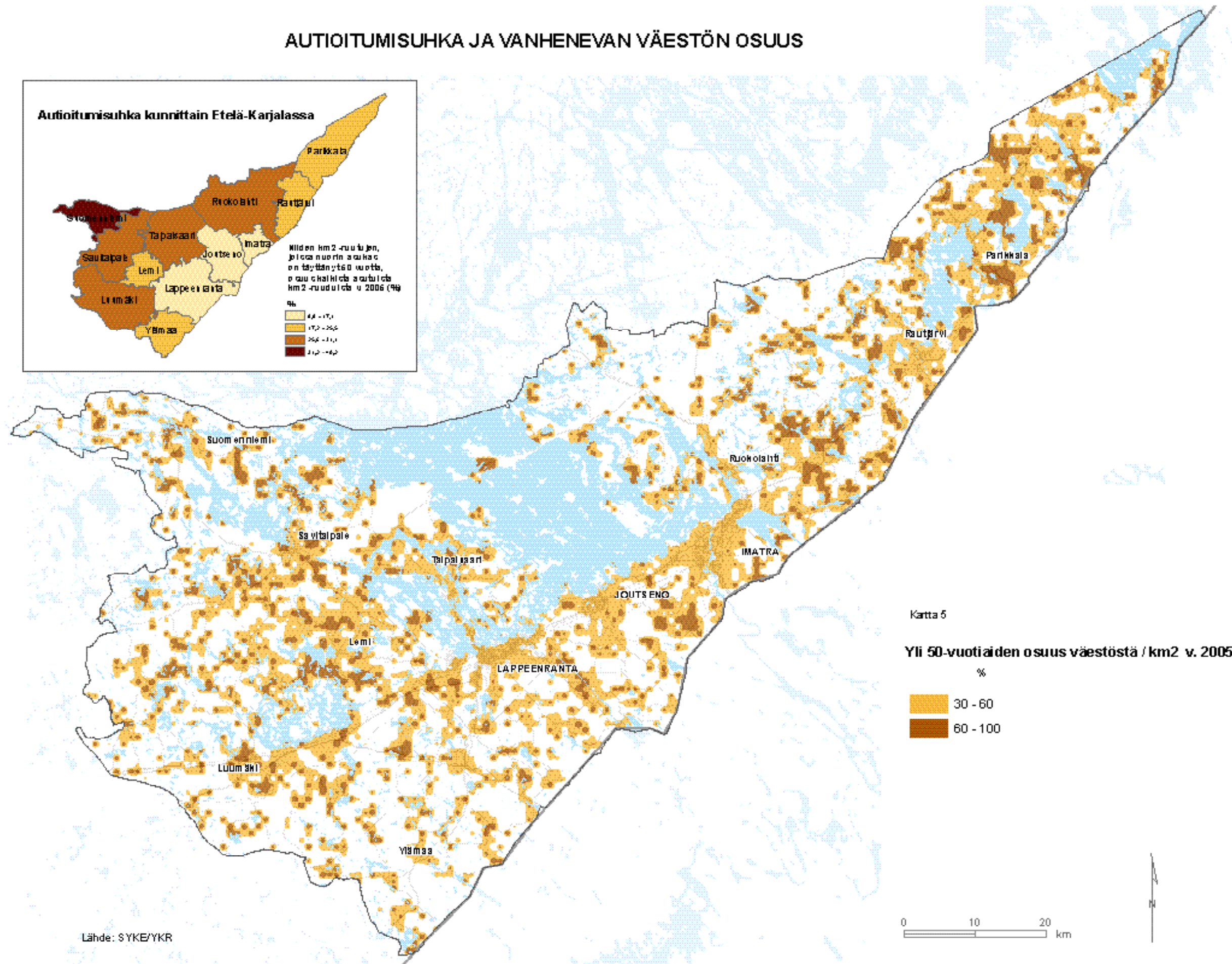
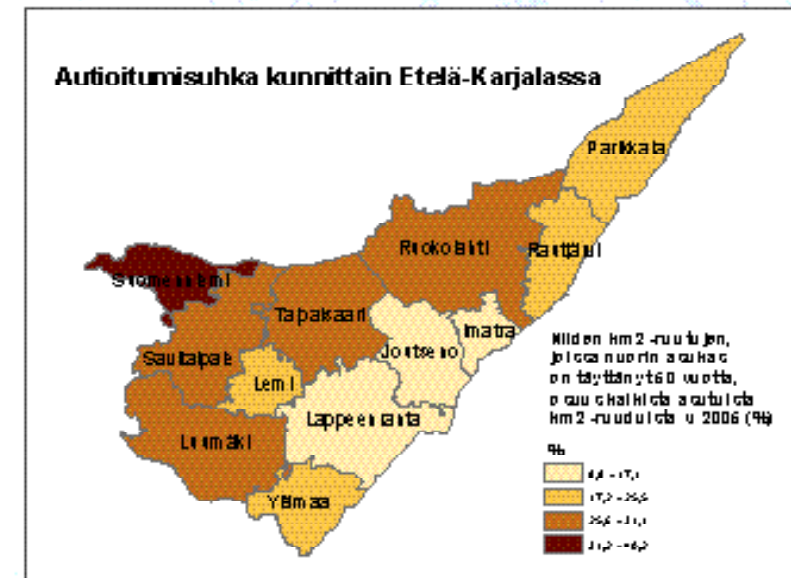
Viime vuosina ovat venäläiset hankkineet kiinteistöjä kasvavaa vauhtia Etelä-Karjalasta. Määrällisesti eniten on kauppoja tehty Ruokolahdella, Taipalsaarella, Imatralla ja Lappeenrannassa. Eniten rantatontteja on myyty Ruokolahdella ja Taipalsaarella. Kauppoja ovat tehneet niin yhtiöt, firmat kuin yksityisetkin. Suomalaisista yhtiöistä esim. UPM on myynyt rantatontteja venäläisille Rautjärvellä.

VAPAA-AJAN RAKENNUKSET

AUTIOITUMISUHKA JA VANHENEVAN VÄESTÖN OSUUS

Autioitumisuhka

Autioitumisuhka on suurin kunnittain tarkasteltuna Suomenniemen kunnassa, mutta autioitumista tapahtuu merkittävässä määrin myös Savitaipaleen, Luumäen ja Ruokolahden kunnissa. Yksityiskohtaisempi tarkastelu osoittaa autioitumisuhkan olevan suurin maakunnan reuna-alueilla ja sellaisilla taajamien välisillä alueilla, joista on pitkä matka kumpaankin taajamaan (esim. Ruokolahden kk – Rautjärven Simpele, Savitaipaleen kk – Luumäen Taa-vetti, Parikkalan Simpelejärven länsiranta) sekä kaikkien kuntien reuna-alueilla, mistä on pitkä matka keskustaajamaan. Yhtenäisiä vanhenevan väestön alueita saattaa olla myös aivan keskustaajaman liepeillä (Savitaipaleen kk, Luumäen Taa-vetti).

Yleensä ottaen taajaman ympäristössä on sekä nuoremman väestön että vanhenevan väestön alueita lomittuneina toisiinsa. Yhtenäisimpiä nuoremman väestön alueita löytyy ydinalueen taajamien lisäksi Lappeenrannan keskustaajaman eteläpuolelta sekä Taipalsaaren, Joutsenon ja Lemminkäisen Lappeenrantaan suuntautuvista osista. Pienempiä keskittymiä on Luumäellä 6-tien eteläpuolella, Lemminkäisen kk:n ja Savitaipaleen kk:n välillä, Ruokolahden kk:n liepeillä sekä Simpeleen ja Parikkalan keskustaajaman välisen 6-tien varrella. (Kartta 5)

Autioitumisuhka on todellisuutta monilla alueilla. Autioituminen alkoi jo 1970-luvulla. Autioituvilla alueilla lisää väkeä voisi tulla ainoastaan muuttoliikkeen kautta, sillä niillä ei ole ikärakenteesta johtuen enää luonnollista väestökasvua. Näille alueille jää asuntoja ja muuta rakennuskantaa tarpeettomaksi samaan aikaan, kun kasvualueille rakennetaan uutta. Suomea rakennetaan näin kolmanteen kertaan. Myrskylä, Lappeenranta. Kuva Arto Hämmäläinen 2007.

Asutuksen rakenne

ASUTUKSEN RAKENTEEN KEHITTÄMINEN

Eri energiamuotojen käytön yleisyys sekä kotimaisuusasteen nostamiseen ja energian tuotannon monipuolistamiseen tähtäävät tavoitteet vaikuttavat asutuksen rakenteeseen. Esimerkiksi sähkön, maa- tai vesilämmön, biopolttoaineiden tai aurinkoenergian käytön lisääntyminen sallii ja suosii hajautetumpaa asutusrakennetta. Aluelämmitys ja maakaasun pienjakelu taas edellyttävät tiiviimpää asutusrakennetta.

Monet taloudelliset seikat puoltavat tiiviimpää asutuksen rakennetta. Kunnallistekniikan, joukkoliikenteen sekä palvelujen järjestämisen ja saavutettavuuden turvaaminen on helpompaa ja taloudellisesti edullisempaa, kun asutus on keskitetympää. Tiiviimmällä asutusrakenteella päästään lyhyempiin työmatkoihin ja tehokkaampiin kuljetusjärjestelmiin. Myös luonnonvarojen ja taajamien ulkopuolisia luontoalueita pystytään säästämään paremmin, kun yhdyskunnat ovat eheitä ja energiatehokkaita. Jatkossa tulisikin yhdyskunnissa täydentää olemassa olevaa rakennetta ja hyödyntää jo tehtyjä yhdyskuntarakenteellisia investointeja.

Asutuksen rakenteen kehittämisessä tarvitaan lisää suunnitelmallisuutta kuntien maan hankintaan ja kaavoitusta kunnan omistamille maille. Myös osallistumista ja ihmisten kiinnostusta on viritettävä kaavoitusta kohtaan. Sitä vaimentaa tällä hetkellä se, että kaavoitusprosessi on niin pitkä, että kiinnostus tahtoo lopahtaa kesken.

Hajanainen yhdyskuntarakenne ja palvelujen sekä julkisen liikenteen puuttuminen asuinalueelta lisäävät yksityisautoilua väistämättä. Kuva Arto Hämmäläinen 2007.

Esimerkiksi runsaampi hajakenttäminen aiheuttaa usein ennalta suunnitelmattomia palvelutarpeita asemakaava-alueen ulkopuolella. Väestön ikääntyessä ongelma vielä korostuu entisestään. Väestöä menettävässä kunnassa vähäinkin hajakenttäminen voi merkitä myös kaava-alueen jäämistä keskeneräiseksi ja hukkinvestoinnit jäävät kunnan asukkaiden maksettavaksi. Jälkikäteen on työlästä laatia asemakaavaa ja rakentaa kunnallistekniikkaa hajanaisesti toteutuneille alueille.

Suunnittelemaan haja-asutus lisää myös liikennettä ja siten asukkaiden liikkumiskustannuksia sekä kunnan ja valtion kuljetuskustannuksia. Lisääntyvä autoliikenne lisää liikenneväylien rakentamistarpeita, polttoaineen kulu-tusta, päästöjä ja melua. Haja-asutus voi osaltaan lisätä pintavesien rehevöitymistä. Rakentaminen myös muuttaa maisemaa. Näkymät voivat muuttua ikävälläkin tavalla, jos rakentaminen on muuhun rakennuskantaa sopimatonta tai sijoittuu avoimelle pelloille tai muutoin näkyvälle paikalle.

Omakotitalo on vanha tapa asua. Sen suosio on nousussa koko ajan. Omakotitaloalueista ei kuitenkaan saisi muodostua “nukkumalähiöitä”, joissa ei ole palveluita eikä julkista liikennettä. Keskittyminen omakotitaloihin ei saisi myöskään hidastaa uusien asumismuotojen ideointia. Tiiviimpää asutuksen rakenteeseen päästään etenkin taajama-alueille soveltuvalla tiivis – matala -periaatteella toteutettujen pientaloalueiden avulla.

Maaseudun rakentamisen keskittämällä ainakin peruspalvelut omaaviin kyliin turvataisiin palvelujen säilymistä myös tulevaisuudessa. Kyläympäristön eheytymistä ja tasapainoista kehitystä voitaisiin edistää esim. kyläkaavojen tai -suunnitelmien laatimisella yhdessä kyläläisten kanssa.

Palvelualojen kasvu ja palvelujen keskittyminen ohjaa asutusta entisestään suurempiin keskuksiin. Perinteinen haja-asutus tulee edelleen vähenemään. Kausiluonteinen asuminen maaseudulla tai paluumuutto saattaa jonkin verran lisääntyä, mutta ei olennaisesti muuta haja-asutusalueiden kokonaisilmettä vanhan asutuksen tai jopa autioitumisen alueina. Ns. etätyö soveltuu vain harvoille ammattialoille eikä sekään tule näkymään merkittävästi asutuksen rakenteessa.

Rakentamistarvetta ja asutuksen rakennetta tulee muokkaamaan myös ihmisten asuntoonsa ja asuinympäristöönsä kohdistamien laatuvaatimusten kasvu. Viihtyisän, luonnonkauniin ja rauhallisen asuinympäristön vuoksi ollaan valmiita pidempiin asiointi- ja työssäkäyntimatkoihin. Isotonttinen maantasaasuminen on erityisesti lapsiperheiden suosiossa. Tämä saattaa vaikuttaa asutukseen hajauttavasti sekä lisää liikkuvuutta ja autoistumista edelleen. Tämä asutus sijoittuu taajamien lievealueille tai kaupunkien naapurina oleviin maaseutukuntiin.

Tiiviillä pientaloalueella voi olla yhtä suuri kaavatehokkuus, kuin vaikkapa 1960-luvulla rakennetuilla kerrostaloalueilla. Kuva Arto Hämäläinen.

Luonnonkauniin asuinympäristön houkutus. Partakoski, Savitaipale. Kuva Arto Hämäläinen 2002.

Alueilla, joilla on arvokasta vanhaa rakennuskulttuuria ja omaleimaisuutta, on uusi rakentaminen sopeutettava siihen niin, että saataisiin säilymään kunkin alueen ominaisimmat ja arvokkaimmat piirteet. Ristimäki, Parikkala. Kuva Arto Hämäläinen 1986.

Toisaalta vaikka asumisväljyysvaatimukset ovat kasvaneet ja asutokuntien koko pienentynyt, yksin asuvien määrä on kuitenkin kaikkein nopeimmassa kasvussa. Tämä taas edellyttäisi pienimuotoisempaa, kenties yhteisöllisempää asumismuotoa ja näin ollen tiiviimpää asutusrakennetta.

Kaiken kaikkiaan asuminen monimuotoistuu asukkaiden erilaisten elämäntapojen ja -tyyliensä saadessa enemmän sijaa elämäntäytännöissään ja myös suunnittelussa. Asuntojen kokovaihtelut tulevat olemaan nykyistä suuremmat. Pienien keskustan sinkkuasuntojen lisäksi tarvitaan uusperheiden joustavia tila-asuntoja. Myös työ, asuminen ja vapaa-aika voisivat lomittua luontevasti uudenlaisilla monimuotoasumisen alueilla. Tulevaisuudessa asuntoalueiden kehittämistalkoisiin tarvitaankin paljon uusia, alan ulkopuolisia ajatuksia sekä lähellä käyttäjätarpeita olevia tahoja.

Vapaa-ajan asutuksen rakentamisvauhti on hiipumassa ja suuntautuu tulevaisuudessa enemmän vanhan asutokannan korjaukseen. Uutta rantarakentamista säädellään rantaosayleiskaavojen avulla melko tarkkaan pyrkien minimoimaan rakentamisen haitat ympäristölle ja säilyttämään arvokkaimmat luontoalueet rakentamattomina. Kaava-alueen ulkopuolelle rakentamisen sallivien poikkeuslupapäätösten määrä on vähentynyt viime vuosina. Vapaita rantoja tulee varata joko luonnonsuojelun tai virkistyskäytön perusteella riittävästi myös asutuskeskusten läheisyydessä.

Vapaa-ajan asuntojen muuttamista ympärivuotisiksi asunnoiksi tulee tehdä suunnitellusti, koska myöhemmin kunnalle voi syntyä yllättäviä rasitteita kunnallistekniikan, palveluiden ym. hoitamisessa. Uudet asukkaat tuovat kuntaan verotuloja, mutta voivat toisaalta lisätä esimerkiksi terveydenhuollosta, kotihoidosta ja koulukuljetuksista aiheutuvia kustannuksia. Myös vesi- ja jätehuollon vaatimukset kasvavat. Suunnittelun avulla näihin voidaan varautua ja sovittaa eri toiminnot toisiinsa niin, että ne eivät häiritse vaan tukevat toisiaan.

Venäläisten loma-asutus rannoillamme on vielä enemmän yksittäistapauksia. Mikäli tämä loma-asutus lisääntyy merkittävästi tulevaisuudessa, saattavat suuret, ylelliset ja tarkoin vartioidut ”datschat” ja laivaveneet vaikuttaa tunnelmiin ranta-alueilla ainakin paikoittain. Loma-asutuksen mittakaava tulisikin muun rakentamisen tavoin sopeuttaa ympäröivään luontoon, ranta-alueen luonteeseen ja rakennuskulttuuriin.

Asuntoalueen viihtyisyydelle asetettujen vaatimusten kasvaessa maiseman ja luonnon vetovoimatekijöiden vaikutus asutuksen sijoittumiseen tulee voimistumaan. Tämä saattaa tuottaa valinta- tai ristiriitatilanteita suhteessa ympäristön ja alkuperäisluonnon suojeluun ja säilyttämiseen. Varsinkin keskustan läheisiin arvokkaisiin maisemakokonaisuuksiin kohdistuu kasvavia muutos- ja rakennuspaineita.

LUKEMISTA

Asutuksen rakenne Etelä-Karjalassa. Etelä-Karjalan seutukaavaliitto. 1986

Etelä-Karjalan historian kuvia. Etelä-Karjalan maakuntaliiton kotiseutusarja. 1985.

Itä-Suomi ja Pietari. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. 1997.

Karjala: 1: Portti itään ja länteen 1981

Karjala: 4: Karjalan vaiheet 1983

Kilpailukykyä, hyvinvointia ja ekotehokkuutta. Ympäristöministeriö. Suomen ympäristö 31/2006

Lappeenrannan historia 1812-1917. Anu Talka, Pia Puntinen. 2005

Omakotiasuminen Suomessa. Suomen Kotiseutuliitto. A:10 2004

Pien-Saimaan kulttuuriretkiopas. Jukka Luoto ja Anu Talka. 2007

Suomen kartasto, vihkot 270, 312-313, 341-344

Viekö hajarakentaminen kuntaa vai kunta hajarakentamista? Suomen kunталиitto 2004